БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ
КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ
ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1958
ДЕКАБРЬ
18
ЧЕТВЕРГ
№ 249 (4219)

Өртээ 20 коп.

Колхозчу тургузугнуң хөгжүлдезинге чаа үе-чада, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң көдүрлүүшкүнүнге совхозтарның ролюн бедидери көдээ ажыл-агый продуктуларының элбекшилин эң дүрген тургузарын хандырар, ол болза, коммунизмче шилчилгениң эң чугула чүүлү болур.

(Эш Н. С. Хрущевтуң СЭКП-ниң XXI съездизинге илеткелиниң тезистеринден).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1958 чылдың декабрь 16-да СЭКП Төп Комитединиң Пленуму бодунуң ажылын үргүлчүлээн. СЭКП ТК-ның Бирги секретары Н. С. Хрущевтуң „Сөөлгү беш чылдарның дургузунда көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң түңнелдери болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин улам ыңай көвүдедириниң сорулгалары" деп илеткелин чугаалажыры эгелээн.

Эртенги хуралга санал берген эштер: А. В. Подгорный (Украинаның КП ТК-зының секретары), Н. И. Беляев (Казахстанның КП ТК-зының секретары), Г. А. Денисов (СЭКП-ниң Саратов обкомунуң секретары), Г. И. Воронов (СЭКП-ниң Оренбург обкомунуң секретары), И. К. Лебедев (СЭКП-ниң Ставрополь крайкомунуң секретары), Ф. И. Дубковецкий (Украин ССР-ниң Черкас областының „Здобуток Жовтня" колхозунуң даргазы), З. Т. Сердюк (Молдавияның КП ТК-зының секретары), А. М. Школьников (СЭКП-ниң Воронеж обкомунуң секретары), И. Г. Логинов (партия кежигүнү эвес ажылчын, Казах ССР-ниң Павлодар областының „Иртышский" совхозунуң тракторизи), А. С. Колесников (Краснодар крайның СЭКП-ниң Каневск райкомунуң секретары), Я. Э. Калнберзин (Латвияның КП ТК-ның секретары).

Кежээки хуралга санал берген эштер: А. П. Кириленко (СЭКП-ниң Свердловск обкомунуң секретары), К. Т. Мазуров (Белоруссияның КП ТК-зының секретары), Ф. С. Горячов (СЭКП-ниң Калинин обкомунуң секретары), Т. Ульджабаев (Таджикистанның КП ТК-зының секретары), И. К. Жегалин (СЭКП-ниң Сталинград обкомунуң секретары), В. А. Теляновский (Оренбург областың СЭКП-ниң Адамовск райкомунуң секретары), Т. С. Мальцев (Курган областың Шадринск районунуң „Заветы Ленина" колхозунуң хову ажылдакчызы), В. Е. Чернышев (СЭКП-ниң Калининград обкомунуң секретары).

СЭКП ТК-зының Пленуму декабрь 16-да бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

Сөөлгү беш чылдарның дургузунда көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң түңнелдери болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин улам ыңай көвүдедириниң дугайында

СЭКП ТК-ның Пленумунга эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелиниң допчулалы

Сөөлгү беш чылдарның дургузунда көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң түңнелдериниң болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин улам ыңай көвүдедириниң сорулгаларының дугайында айтырыгны ТК-ның бо Пленумунга чугаалажып көөр кылдыр киирип турар чүве деп эш Хрущев чугаалаан. Бо айтырыг кончуг чугула болганындан бистиң Пленумувустуң ажылы көдээ ажыл-агыйның байдалы дээш улустуң мурнунга партияның политиктиг отчеду болур хире. Төп Комитеттиң сентябрь, январь болгаш даараазындагы үелерде Пленумнары, а ол ышкаш партияның XX съездизи көдээ ажыл-агыйны көдүрериниң калбак программазын бүгү талалыг ажылдап кылган. Бүгү улус ажыл-агыйының үндезини болур аар индустрияны база улам ыңай бүгү хемчеглер-биле хөгжүтпүшаан, тарааны, эъттиң, сүттү, дүктү, хөвеңни, чигир свеклазын, картофельди, ногааларны болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерин дыка көвүдедир чорукту эң кыска хуусааларда хандырарынче партияны болгаш бүгү улусту Төп Комитет кыйгырган.

Көдээ ажыл-агыйны социалистиг ёзу-биле чаартырынга үндезилээш көдээниң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдер дугайында, ажылчын аңгының болгаш тараачыннарның эвилелин быжыглаар дугайында, улус массаларның чогаадыкчы ролюнуң дугайында, ажылчы чоннарның чаагай байдалын чайгылыш чок көдүрер дугайында Ленинниң идеялары көдээ ажыл-агый талазы-биле партияның хүлээп алган хемчеглеринде сиңниккен. Көдээ ажыл-агыйның байдалында улуг четпестерни Төп Комитет дидим илередип, колхозтарның болгаш совхозтарның хөгжүлдезинге шаптыктап турган бүгү-ле чүүлдерни оруктан чайлады октапкан. Көдээ ажыл-агыйны удуртурунга турган алдагдалдарны партияның чидиг шүгүмчүлээниниң болгаш бар четпестерни ажып эрттеринче чонну көдүргениниң ачызында, бистиң чуртувус улам-на күштүг болгаш күчү-шыдалдыг болу берген.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле төлевилеттинген программаны чедиишкинниг боттандырганы Совет күрүнениң улам ыңайгы экономиктиг хөгжүлдезинге, оон күчү-шыдалының быжыглаарынга болгаш совет кижилерниң амыдыралының деңнелин бедидеринге улуг салыышкын болган. ТК-ның 1953 чылдың сентябрь Пленумунуң соонда эрткен үе партияның болгаш чурттуң амыдыралынга, бистиң улузувустуң амыдыралынга төөгүлүг ужур-дузалыг болуп турар деп чугаалаптар болза, хөөреткен ол эвес.

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң соонда эрткен беш чылдарның ужур-дузазы чүл дээрге, партияның хүлээп алган хемчеглериниң ачызында колхоз тургузуунуң күжүнүң калбарганы, оон курлавырларын ажыглаалга киргени, көдээ ажыл-агый продуктуларының элбекшилдерин тургузарының болгаш чурттуң көдээ ажыл-агыйынга күш-ажылдың улам-на бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алырының сорулгазын боттуг үндезинге тургусканы болур деп Н. С. Хрущев чугаалаан. Ол дээрге коммунистиг тургузуушкуннуң херээнге, улустуң чаагай байдалын көдүреринге үнелеп четтинмес ужур-дузалыг.

Сөөлгү беш чылдарның дургузунда көдээ ажыл-агыйның эрткен оруун анализтеп тургаш, 1953 чылга чедир чурттуң экономиктиг байдалы кандыг турганының дугайын чугаалаза чогуур.

Совет Эвилелиниң үлетпүрү ол үеге чедир дыка улуг чедиишкиннерни чедип алган. Металлды, одаар чүүлдү, электроэнергияны бүдүрери дыка өскен, аар индустрияның болгаш чиик үлетпүрнүң өске-даа эң чугула адырларының продукция бүдүрүп үндүрери көвүдээн турган. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң көдүрлүүшкүнү, чаа хоорайларның болгаш үлетпүр төптериниң тудуушкуну чемненилгениң продуктуларынга болгаш көдээ ажыл-агыйның чиг-эдинге мурнундаазындан артык бедик негелдени кылып келген турган.

А ынчан көдээ ажыл-агыйга ажыл-херек кандыг турганыл?

Көдээ ажыл-агыйга байдал ол тушта берге турганын шуут чугаалаар херек. Дайынның таварыштырган балыгларын колхозтар болгаш совхозтар экиртип апкан-даа турган болза, бүдүрүүшкүнге оларның чедип алган деңнели чурттуң хереглелин хандырып шыдавайн турган. Колхозтарны болгаш совхозтарны удуртурунга турган улуг четпестерниң болгаш колхоз тургузуушкунунга ленинчи политиканы чамдык хажыдар чоруктарның турганының хараазы-биле көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өзүлдези моондакталып турган. 1948 чылдан эгелээш 1953 чылга чедир үениң дургузунда көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң түңнелдерин ап көөр болза, аңаа бүзүрээри берге эвес. Ол чылдарның дургузунда, шынын алырга, тарааның нийти чыылдалары болгаш белеткелдери көвүдевээн. Сүт бүдүрери база өспээн, а эъттиң чылда ортумак бүдүрүүшкүнү дайын мурнунда чурттуң чедип алган деңнелинден куду турган. Чемненилге продуктуларынга ажылчы чоннарның, а көдээ ажыл-агый чиг-эдинге—үлетпүрнүң хереглелин хандырар төлээде, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин дүрген өстүрерин эң кыска хуусааларда хандырары—Коммунистиг партияның мурнунга, совет улустуң мурнунга эң-не соңгаарлаттынмас болгаш амыдыралчы чугула сорулгаларның бирээзи кылдыр туруп келген деп, Н. С. Хрущев үргүлчүлеп чугаалаан.

Ол берге сорулга турган. Көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге кайгамчык улуг шурашкынны кашла чылдарның дургузунда кылыр төлээде, партияның, ажылчын аңгының болгаш колхозчу тараачыннарның, совет интеллигенцияның кайгамчык улуг күженишкиннери негеттинип келген.

Бүгү ажылчы чоннарның кывыгаар чок деткимчезинге болгаш чогаадыкчы идепкейинге даянып алгаш, бистиң партийвыс организакчы болгаш политиктиг кайгамчык улуг ажылды калбарткан, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң эң-не чугула айтырыгларын тодаргайлаан, көдээ ажыл-агыйны шиитпирлиг көдүрер талазы-биле ТК-ның сентябрь Пленумунуң айыткан программазын амыдыралга боттандырар дээш бүгү улустуң демиселин баштаан.

Бүгү улустуң эрге-ажыктарынга, чурттуң күчү-шыдалын улам ыңай быжыглаарының болгаш ажылчы чоннарның чаагай байдалын көдүрериниң эрге-ажыктарынга таарыштыр социалистиг көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң эң чугула экономиктиг айтырыгларын партия шиитпирлээн. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге колхозчуларның, көдээниң бүгү ажыл-ишчилериниң материалдыг сонуургалының принцивин катап тургускан, ол чорук колхозчу массаларның күш-ажылчы идепкейин көдүреринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге идиг берген. Колхозтарны болгаш совхозтарны удуртур кадрлар-биле, а ол ышкаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң кадрлары-биле партия быжыглаан. Ажылчын аңгының маадырлыг күженишкиннериниң ачызында көдээ ажыл-агый чүс-чүс муң тракторларны болгаш янзы-бүрү миллион-миллион машиналарны эң кыска хуусаада алган. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге кайгамчык хөй акша хөреңгилерни күрүне берген. Колхозчуларның инициативазын калбарткан, бар аргаларны эң долдур ажыглаарын барымдаалап тургаш боттарының нийти ажыл-агыйын планнаар арганы оларга берген планнаашкынның чаа чурумун хүлээп алган. Партияның Төп Комитединиң кыйгырыын ёзугаар ССРЭ-ниң ажылчы чоннары он-он миллион гектар чаа черлерни шиңгээдип алган, ол чорук тараа бүдүрерин көвүдедиринге болгаш нийтизи-биле көдээ ажыл-агыйны көдүреринге шиитпирлиг ужур-дузалыг болган.

Көдээ ажыл-агыйны көдүрер дээш партияның болгаш бүгү совет улустуң демисели кайгамчыктыг тиилелгени чедип алган. Мурнундагы беш чылдыынга деңнээрге сөөлгү беш чылдың дургузунда көдээ ажыл-агыйның бүгү продуктуларын бүдүрери болгаш белеткээри дыка көвүдээн, ол чорук совет кижилерниң амыдыралының деңнелин көдүреринге чаагай салдарлыг болган.

Көдээ ажыл-агыйның кол-кол продуктуларын белеткээр чоруктуң өскениниң дугайында саннарны эш Н. С. Хрущев көргүскен. 1958 чылда (декабрь 10-га чедир сан-медээлер ёзугаар) тараа белеткээри 1953 чылдыынга хамаарыштыр алырга 191 хуу (оон иштинде кызыл-тас—231), чигир свеклазын белеткээри—223 хуу, картофель—130, ногаалар—180, тарымал тоорук—165, чиг-хевен—116, [illegible]—209, эът (дириг деңзизинге)—162 (оон иштинде хаван эъди—290 хуу), сүт—205, дүк—160 хуу болгаш чуургалар белеткээри 176 хуу болган.

Нийтизи-биле көдээ ажыл-агыйның нийти продукциязы дыка өскен. Бир эвес 1949—1953 чылдарның дургузунда чыл дургузунда ол ортумаа-биле 300 миллиард биче-ле четпес рубль болуп турган болза, 1954—1958 чылдарның дургузунда деңнештирген өртектерге база-ла ортумаа-биле алырга чылда 400 ажыг миллиард рубль болган.

Ам бистер беш чыл дургузунда көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезин анализтеп турувуста, Маленковтуң, Кагановичиниң, Молотовтуң, Булганинның, Шепиловтуң партияга удур бөлүүнүң дугайын база дагын чугаалаза чогуур. Олар партияның кежигүннери болуп арткан-даа болза, ТК-ның сентябрь Пленумунуң болгаш СЭКП-ниң XX съездизиниң шиитпирлерин боттандырар чорукту үзерин, бистиң чуртувустуң хөгжүлдезиниң үндезин айтырыгларынга партияның ленинчи чиңгине шугумун ревизилээрин оралдашпышаан, боттарының фраксылыг ажылы-биле партияны оларның кайнаар чыгап турганын бодап келир болза, ындыг кижилерни эштер деп адаарынга дыл ээлбес.

Ол фраксылыг чарылдырыкчы бөлүктү бүгү партия, бүгү совет улус бир эп-сеткилдиг буруу шаапкан. Чондан хоорулган антипартийжи бөлүк чоннуң амыдыралчы эрге-ажыктарынга удурланып, иштики болгаш даштыкы политиканың эң чугула бүгү айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң XX съездизиниң ажылдап кылганы, партияның угланыышкынын боттандырарынга удур демиселди чорудуп турган деп чүвени көдээ ажыл-агыйда амгы чедиишкиннер-биле холбаштыр совет кижи бүрүзү улам-на медереп билип турар. Үлетпүрнү болгаш тудугну эргелеп башкарарын эде организастаарынга удур, эвилелдешкен республикаларның база чер-черниң партия болгаш совет органнарының эргелерин калбартырынга удур чарылдырыкчыларның ол бөлүү кайы хире калыт-дошкун демисежип турганын ТК-ның кежигүннери эки билир.

Кур черлерни шиңгээдип алырынга хамаарыштыр партияның политиказынга удур, партияга удур бөлүк демисежип турганы билдингир болгай. Ынчаарга чогум-на харын кур черлерни шиңгээдип ап тургаш, чурт тарааның нийти бүдүрүүшкүнүн болгаш белеткелин дыка көвүдеткен, ол чорук улустуң чаагай байдалын көдүрер, бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын улам-на быжыглаар арганы берген болгай.

Партияга удур бөлүк көдээ ажыл-агыйга планнаашкынның чаа чурумунга удурланып турган. Ынчаарга чогум-на харын планнаашкынның чаа чуруму массаларның чогаадыкчы инициативазын калбарткан, чер-черниң аргаларын улам-на бүдүштүг ажыглаар арганы берген болгай. Оон түңнелинде колхозтар биеэги-ле черлеринден ам оран чок хөй продукцияны ап турар. Мал ажылын эң дүрген көдүрер, ынчангаш чоннуң кижи бүрүзүнге онаашпыр мал ажылының продуктуларын бүдүрер талазы-биле АКШ-ты эң кыска хуусаада чедер сорулганы шиитпирлээри дээш мурнакчы колхозтарның болгаш совхозтарның эгелээн патриотчу шимчээшкининиң боой тударын партияга удур бөлүк оралдашкан. Ынчаарга ол шимчээшкинни бүгү улус деткээн болгаш эки түңнелдерин шагда-ла берип турар. Эъттиң, сүттүң, картофельдиң болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларының ыяавыла дужаалгаларындан колхозчуларның, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл-агыйларын хостаар чорукка партияга удур бөлүк удурланып, ындыг хемчеглерни чорудары мал ажылының продуктулары-биле чуртту хандырарын үрей бээр дээр аянның чүвези-биле Төп Комитетти коргударын оралдашкан. Херек кырында чүү болганыл ынчаш? Ыяавыла дужаалгалардан колхозчуларның ажыл-агыйларын хостааш, колхозчу тараачыннарның чогаадыкчы идепкейин партия көдүрген. Оон түңнелинде мал ажылының продуктуларын бүдүрери болгаш белеткээри чүгле эвээжээн эвес, харын дыка өскен, ол чорук бүгү совет улуска ажыктыг болган.

Партияның колхозтарны быжыглаарынче болгаш колхозчуларның чаагай байдалын бедидеринче угланган эң чугула хемчеглеринге партияга удур бөлүктүң удурланыышкыннары Молотов, Каганович, Маленков болгаш оон-даа өскелер көдээ ажыл-агыйны билбес болганын, олар тараачыннарны шын эвес көрүп турганын, тараачыннарны социалистиг тургузуушкунга удурланыышкын кылып турар күш кылдыр көрүп турганын херечилеп турар. Колхозтарга болгаш колхозчуларга хамаарыштыр Ленинниң бодалдарынга удурланышкак ол мегечи шугум херек кырында бистиң көдээ ажыл-агыйывыска 1953 чылга чедир турган ындыг берге байдалга чедирип келген.

Шынын алырга, көдээ ажыл-агыйны көдүрериниң эрге-ажыктары-биле область бүрүзү бодунуң картофели-биле бодун хандырттынган турар дугайында Молотовтуң киирген саналын канчап дүүштүрүп болурул, ынчаарга ол саналга удур дадагалзаашкыннар турбуже, ону хүлээп алыр чорукту ол чедип алган турган болгай.

Ол байдалдарда айтырыгны ынчалдыр тургузуп болур турган бе ынчаш, чижээлээрге, Москва база Ленинград областарның колхозтарының күсели-биле Москваны болгаш Ленинградты картофель-биле хандырар дээр болза, картофель тарыыр тарылга шөлдерин дыка кабартыры негеттинип турган. А ол чорук колхозтарга чүү болур турганыл ынчаш? Бир эвес ынчан килограмм картофельди 2,5—3 копеек өртектер-биле белеткеп турганын өөренип көөр болза, Молотовтуң саналы чүү чүвеге чедирип болур турганын бүзүредири берге эвес. Ол санал колхозтарны баксыралдырынче аппар чыткан. Ындыг байдалдарда колхоз хөй картофельди дужааган тудум, ол улам-на хоозурап турган, чүге дээрге ону бүдүреринге чарыгдалдар чүгле катап эгиттинмейн турган эвес, харын күрүнеге дужаары-биле ол картофельди сөөртүп дажыглаарынга безин хөреңгилерни көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өске адырларындан дилеп тывар ужурлуг турган. А өске адырлар база сандаргай байдалга турган. Ынчангаш, ол чорук колхозтарны долу хоозуралче чыгап турган.

Азы көдээге чээшкин түңүн көвүдедир дугайында Молотовтуң өске саналын ап көрүңер. Ол бодунуң бо саналын колхозчулар чээшкинге бижидилгеге шоолуг киришпейн турар, хоорайлардаазынга бодаарга, хөй эвес түңге бижидип турар деп чылдактап турган. Ынчангаш Молотов ол саналды хүлээп алырын база чедип алган. Чээшкин түңүн көвүдедири хөреңгилерни дилеп тыварының сорулгазын шиитпирлеп шыдаваан, харын ол чорук политиктиг хөөннерни баксыраткан, чээшкинге бижидер кылдыр колхозчуларны алаң кылып турган, ынчаарга олар колхозтарга орулгаларның кедергей чавыс болуп турганының хараазы-биле ону кылыр аргазы чок турган. Көдээ ажыл-агыйның херек кырында суларадып турган өске-даа эвээш эвес саналдар база кирип тургулаан.

Төп Комитетке сойгалап илереттирген болгаш чылча шаптырган, партияга болгаш улуска ырадыр октаттырган чаржынчыг фракционерлерниң бак көрдүнген ол бөлүү канчаар чүдек-бужар буурап дүшкенин ам бүгүде көрүп турар.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле Төп Комитеттиң ажылдап кылган хемчеглери амыдыралда чедиишкинниг боттанып турар. Ол хемчеглер бистиң чуртувуска көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге алызындан революсчу ужур-дузалыг.

Чер ажылының көдүрүлгезиниң болгаш тараа бүдүрериниң көвүдээниниң эш Н. С. Хрущев тодаргайлап чугаалаан. Тараа айтырыын шиитпирлевейн тургаш, тараага чурттуң хереглелин хандырып хоржок, мал ажылын көдүрерин болгаш техниктиг культураларны бүдүрер чорукту көвүдедирин чедип ап хоржок.

Херек кырында тараа бүдүрериниң талазы-биле чурт үр үеде революция мурнундагы Россияның ышкаш ындыг деңнелге турган.

Көдээ ажыл-агыйның байдалын харыылап турган кижилер, ылаңгыя Маленков чуртта тарааның чедишпезиниң дугайын билир турганнар бе? Ол дугайын олар чугаажок билир турганнар. Ынчалзажок фактыларга чөрүштүр, чуртта тарааны нийти чыылдазы 8 миллиард пуд болу берген болгаш ам тараа айтырыы эглиш дивес кылдыр үзе шиитпирлеттинген чүве деп 1952 чылда партияның съездизиниң индиринден Маленков медеглээн.

Шынын алырга, тараа бүдүрүлгезинде байдал өскээр тургустунган турган. Колхозтар болгаш совхозтар дүжүт талазы-биле ол үени эң дээрези 1952 чылда безин 8 миллиард эвес, харын чүгле 5,6 миллиард пуд тарааны ажаап алга турган. 8 миллиард пуд тарааны ажаап алган дугайында медегле партияны болгаш улусту мегелээниниң өске чүү-даа эвес-тир, ынчангаш ол чорук удуртулгазын Маленковка дааскан турган көдээ ажыл-агыйда улуг буурап дүжүүшкүннерни чажырар сорулганы са лып турган.

Тараа ажылын көдүрери-биле эң-не соңгаарлаттынмас хемчеглерни боттандырары негеттинип кел ген. Ол хемчеглерни партияны Төп Комитеди ажылдап кылган. Оларның кол-колу мындыг турган:

Бирээде, Сибирьге, Казахстанга болгаш чурттуң мурнуу-чөөн талазынга хөй хемчээлдиг кур болгаш куруккан черлерни шиңгээди алыр;

Ийиде, кукуруза тарылгаларын калбартыр болгаш оон дүжүттүг бедидер, ол культураны чаа район нарже нептередир; эвээш дүжүттү культураларны тарааның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа эң-н дүжүткүр культуралары-биле со луур төлээде, тарылга шөлдерини тургузуун эде көөр;

Үште, дүжүткүр чорукту бедил болгаш чидиригни кызырып турга мурнунда тарып турган черлерге тараа чыылдазын көвүдедир.

Ол хемчеглерни боттандырганы ның түңнелинде тараа ажылыны хөгжүлдезинге улуг өскерлиишки нер болган.

Эрткен беш чылдарның дургузу да тараа культураларын тары тарылга шөлдери 18,5 миллион ге тар, азы 17 хуу улгадып, тарааны нийти чыылдазы—3472 миллио пуд, азы 69 хуу көвүдээн, а 195 чылдың дүжүлдүүлен белеткээни бодаарга, 1958 чылда тарааны 8 хуу хөйнү белеткээн. Бо чылын к рүне шупту 3,5 миллиард пуд т рааны белеткээн, ол дээрге комму нистиг тургузуушкуннуң планн рын боттандырарынга партияны болгаш улустуң шылгарангай ти лелгези болуп турар. Бистиң чу тувус бодунуң бүгү төөгүзүнүң ду гузунда кажан-даа мындыг хөй т раалыг турбаан.

Тараа бүдүрерин көвүдедирин шиитпирлиг негелдези кур болга куруккан черлерни шиңгээдип а ганы болган. Сибирьниң, Казахста ның, Поволжьениң болгаш өске-д районнарның көдээ ажыл-агый ның ажыл-ишчилери бүгү улуст идепкейлиг деткимчези-биле чылдарның дургузунда 36 миллио гектар кур черлерни аңдарган.

(Уланчылыг).

СЭКП-НИҢ XXI СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

Аныяк колхозчу Оюн Тамара саанчы ажылынга чоокта чаа ажылдап кирген. Ол сүт саарының планын доктаамал ажыр күүседип турар. Партияның XXI съездизинге белектерлиг ужуражыр дээш бедиткен хүлээлгени ол алган.

Чурукта: Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң саанчызы Оюн Тамара.

Фото **С. Феоктистовтуу.**

Тулугжу звенода

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң эш Чолдак-оолга баштаткан 5 кижилиг тудуг звенозунуң тудугжулары саман-биле кылган үш чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирген болгаш бир складты туткан. Куу-Дагга 500 хой кажаазын, Өдең шөлде 150 баш инек кирер кажааны туткан болгаш малчыннарның чуртталга бажыңнарын база кылган. Демир-Хая, Кончуужук олар ажыл нормазын хүннүң-не 150—170 хуу күүседип турар.

О. СОЯН-ООЛ.

Мээң белээм

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXI съездизинге белектиг ужуражыр дээш болунга алган хүлээлгелерин Сүт-Хөл МТС-тиң ажылчыны эш Маадыр-оол амыдыралга боттандырып, чаа бажыңнарны штукатуралаар талазы-биле хүн бүрүде бүдүн чартык норманы күүседип турар.

П. ШОНПАА.

Тудугжуларның үвү

Партияның XXI съездизиниң ажыттынар бетинде тудуг материалдары белеткээр планны күүседир дээш Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң тудугжулары тайгада ажылдап турарлар.

Шанактыг 17 аът-биле кескен ыяшты машина оруунче, 2 машинажар колхоз суурунче сөөртүп турар.

Чолдак Шыраа-Булакта одаар ыяш белеткелинде бир бригада баштайгы хонуктарда 200 кубометрни кап тургускан. Ончук, Хавыр-оол, Норжун олар хүнде 4 кубометрни тургузуп мурнакчы ажылдап турар.

С. ЛАСЮРЮН.

* * *

Тезистерни чугаалажып турар

Чадаананың №.2 ортумак болгаш № 3 эге школаларының өөреникчилериниң ада-иелериниң болгаш башкыларының каттышкан хуралы болган. «1959—1965 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң контроль-чурагайларының» дугайында СЭКП-ниң XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин болгаш «Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында база чуртта улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистерин аңаа чугаалашкан.

Бирги айтырыгның талазы-биле район Совединиң күүскомунуң даргазы эш С. Красный илеткел кылган. Партияның чеди чыл планында салдынган улуг сорулгаларны эш Красный илеткелинге калбаа-биле тайылбырлавышаан, Тыва областың болгаш Чөөн-Хемчик районнуң улус ажыл-агыйын хөгжүдеризин 1959—1965 чылдарда перспективаларын тодаргай чугаалаан.

Ийиги айтырыгның талазы-биле № 2 ортумак школаның директору эш А. Гордеев илеткел кылган. Улус өөредилгезиниң системазын эде тургузары болза, күш-ажылчы кижизидилге болгаш политехниктиг өөредилгени амыдырал-биле холбаштырып, а ортумак школаның ийиги чадазы—профессионалдыг белеткелдер, өөредилгени бүдүрүкчү күш-ажыл-биле каттыштырары чугула принциптерниң бирээзи деп илеткелчи онзалап демдеглээн.

Чадаананың № 2 школазының башкыларының мурнундан хоорай школаларын эде организастаар дугайында саналды киирген. Хоорайның № 1 ортумак школазының баазазынга школа-интернатты, № 2 ортумак школаның баазазынга ниити өөредилгелиг сес чылдың школазын, кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының баазазынга кодээ ажыл-агыйже угланган 9—11 класстарлыг ортумак школаны тургузарын эш Гордеев саналынга айыткан.

Ада-иелер болгаш башкылар илеткелдер талазы-биле санал бергеннер. № 3 эге школаның эргелекчизи эш А. Михайлова бирги класска 8 хар четкен уругларны хүлээп алырын саналдаан. 8 харлыг өөреникчилер айыткан материалдарны чүгле эки шиңгээдип база школага эки өөренир эвес, ортумак школаларга-даа эки өөренип болурун практика көргүзүп турар деп ол айыткан.

Ада-иелерден эштер Полякова, Березкина, Гордеев, Сенокосова, Червякова болгаш өскелер-даа школаларны эде тургузар дугайында болгаш чеди чыл планының чурагайларының дугайында тезистерни изии-биле чүүлдүгзүнүп чүве чугаалааннар. Олар саналдарынга бистиң уруг-дарыывыс чалгаалар болуп өспес, харын коммунистиг ниитилелдиң ёзулуг идепкейлиг тургузукчулары болур деп чугаалааннар. Эш Моисеева Чадаана хоорайга пионерлер бажыңын ажыдып, школаларга узаткан хүннүң бөлүктерин тургузарын саналдаан.

М. СЕВЕН.

Тезистерге сорук кирген хүлээлгелер

Сүт-Хөл районнуң «Аллан-Маадыр» кодээ ажыл-агый артелиниң бүгү эр, херээжен колхозчулары партияның XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин бүгү совет улус-биле бир демей сорук кириишкинниг таныжып турарлар.

Артельдиң Сарыг-Булуңда сүт-бараан фермазынга хөй кижи киржикчилиг хурал болган. Саанчы М. Седен-Нама бир дугаарында сөс алгаш, партияның болгаш чазактың совет кижилер дугайында сагыш човаашкынын колхозчуларның амыдыралында чижектерге дөңнеп чугаалаан. Саанчы бо чылдың эгезинден бээр саар инек бүрүзүнден ортумаа-биле 1200 кг сүттү саап алган болгаш 1959 чылда инек бүрүзүнден ортумаа-биле 1500 кг сүттү саарын хүлээнген. Ол ышкаш инек кадарчызы М. Мунзук база чаа бедиткен хүлээлгени бодунга алган.

Колхозта чеди чыл школазынга болган хуралга тезистерни партия райкомунуң секретары эш Лихтин таныштырган. Совет кижилер дугайында коммунистиг партияның сагыш човаашкынын демдеглээш, школа директору Е. Командирина школаның ажылында четпестерни, ылангыя кышка кошкак белеткенгенин, школаның мурнунда сорулгаларны тодаргай чугаалаан.

Эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин база СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистерин мал фермаларының, бригадаларның аайы-биле колхозчуларга таныштырары-биле тус-тус агитаторларны участоктар аайы-биле быжыглаан.

Б. ОНДАР.

Кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирер

Партияның ээлчег чок XXI съездизинге Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин таныжкаш, Бай-Тайга районнуң колхозтарының малчыннары болгаш мал ажылының тускай эртемниглери малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер дээш социалистиг чарышты калбартып, мал кыштагладыышкынын эрткен чылдардан элээн организастыг чорудуп турар.

«Мурнакчы» кодээ ажыл-агый артели өске колхозтарга бодаарга мал кажааларының белеткелин эки чоруткан. Колхоз 100 инектиң кажаазын, 140 бызаа кирер 3 чаа кажааларны, шээр малдың 52 кажааларын септээн болгаш немей туткан. Ылангыя шээр малга 38 кажаалар херек турган болза, амгы үеде 14 кажаалар артык курлавыр болуп турар.

Мурнунда чылдарда саар инектерни тургузу азыравайн турган болза, бо чылын Сталин аттыг, «Мурнакчы» колхозтар тургузу азыралда кииргеннер. Сталин аттыг колхоз беш чыл иштинде ажыглалга киирип чадашкан 100 инек кирер саман кажааны бо чылын ажыглалга киргениниң түңнелинде саар инектерни тургузу азыраар аргалыг болган.

«Найырал» колхозта Доржу, Адыг-оол, «Тиилелге» колхозта Бандан болгаш оон-даа өске мурнакчы малчыннар партияның XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин таныжкаш, малды менди чыл ажырбышаан, оон чаш төлүн чидириг чокка, харын-даа төрүүр 100 мал бүрүзүнден-не 105—110 чедир чаш төлдү камгалап алырын хүлээнип, бо үеде шудургу ажылдап турарлар.

Ол ышкаш колхозтарның сүт-бараан фермаларында саанчыларның, бызаа ажаакчыларының, кадарчыларның ортузунда сүт саалдазының бедик көргүзүү дээш бызааларның, инектерниң эки ажаалгазы дээш социалистиг чарыш улам калбарган.

Оон-биле кады малдың кыштаглаашкынында чамдык четпестерни демдеглезе чогуур. Чоокка чедир-ле «Найырал» колхоз шээр малга ийи кажааны чедир туттпаан. Районнуң колхозтары малдың чаш төлүн хүлээп алыр чылыг кажааларны ырак-та четпес белеткээн.

Мал чеминиң чарыгдалының планы колхозтарда эреңгей тургустунган болгаш ону кадарчыларже, фермаларже сөөртүр айтырыгны чөп организаставаан. Малга чылгадыр дустуң чок болуп турары районнуң четпес ажылы болур.

Колхозтар баштаар черлериниң, партия эге организацияларының сорулгазы болза, партияның XXI съездизинге чедиишкинниг ужуражыр дээш малчыннарның хайныгып үнген көдүрлүүшкүнүн улам деткип, алдынган хүлээлгелерни херек кырынга күүседири-биле малчыннарга бүгү тала-биле дузалаары болур.

С. КОМБУЙ-ООЛ,
«Шынның» корреспондентизи.

Чугула инициативаны деткип турар

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXI съездизинге күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты калбарткан түңнелинде Кызылдың алгы заводунуң ажылчыннары ноябрь айда ниити продукция бүдүрер планын 127 хуу, а бараанныг продукцияны—102 хуу күүсеткеннер.

Хүн бүрүде боттарының нормаларын ажыр күүседип турар мурнакчыларның хүрээлени заводта көвүдээн. Чижээ, ажылчыннар эштер В. Конягин, Т. Ладанов, Г. Огаренко, К. Кончакова, К. Лаа-Хүүрак олар съезд мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери болуп турарлар. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бедик адын чедип алган типографияда Анна Попованың аныяктар бригадазының чугула инициативазын деткиир дугайында айтырыгны заводтуң ажылчыннарының хуралынга чоокта чаа чугаалажып көргеш, аныяк мастер эш Гавриченкога баштаткан 18 кижи составтыг тускай бригаданы тургускан. Бригаданың кежигүннери коммунистиг күш-ажылдың бригадазының адын чедип алыр дээш дараазында хүлээлгелерни алгаш, соруктуг ажылдап эгелээннер: күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнгениниң улуг ай дургузунда 10 хуу бедидер, продукцияның шынарын экижидер болгаш оон бот-үнезин 3,3 хуу чингедир, чиг-эттиң камналгазы дээш шудургу демиселжир база бүдүрүлгечеринге ажылдавышаан, политиктиг болгаш ниити билиин, мергежилин соксаал чокка бедидер болгаш оон-даа өске.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бедик адын чедип алыр дээш шимчээшкин кидис идик кылыр цехте, быжыкчылар бригадазында база калбарган.

В. ЕРМОЛАЕВ.

СЭКП-ниң XXI съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш Шуурмактың райпромкомбинадының пилорамщиги И. К. Горбунов чүткүлдүг ажылдап турар. Ол бүдүрүлге планын хүн бүрү 185 хуу күүседип турар.

Чурукта: комбинаттың пилорамщиги И. К. Горбунов.

Днепропетровск областың кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының патриотчу эгелээшкини

Днепропетровск областың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери тараа, техниктиг культуралар, сүт, эът болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткеннер. 1958 чылда тарааның ниити чыылдазы эрткен чыл-биле деңнээрге 50 хуу көвүдээн. Ол болза, коллуунда кукуруза тарылгаларын калбартканының болгаш оон дүжүттүүн бедиткениниң күзели-биле чедип алдынган. Кукурузаның бүгү-ле 600 муң гектар тарылгаларынга ногаан массаның бедик дүжүдүн, сүт-быштак бышттың борбактары өстүрүүнүп алдынган.

Ол культураны көстүп көрбээн ындыг улуг хемчээлдиг черлерге өстүрүп тарыырын аңаа комплекстиг механизастаашкынны калбаа-биле нептереткен чорук хандырган. Ховуларга 1160 комплекстиг агрегаттар ажылдаан, механизаторлар 160 муң гектар шөлдүң кукурузазын күш-ажылдың эң эвээш чарыгдалдары-биле өстүрүп тараан. Ол болза, күш-ажылды организастаарының хүлээп алдынган чуруму-биле деңнээрге кукуруза өстүреринге чарыгдалдарны барык-ла 4 катап кудуладыр болгаш область бир миллион хире кижи-хүнүн алыр арганы берген.

Дыка хөй механизаторлар шылгарангай түңнелдерни чедип алганнар. Чижээ, Бриничанск районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунда трактористер Иван Великодный болгаш оон оглу Александр олар 102 гектарның гектар бүрүзүнден кукурузаның 55 центнер тараазын өстүрүп алганнар.

Сүт-быштак болгаш четче бышкан чемиштиг кукуруза дүжүдүн ажаап алырынга комбайннарның ажылын калбаа-биле ажыглаан.

Кукурузаны өстүрүп үндүреринге күш-ажыл чарыгдалдарын эвээжедирин болгаш кодээ ажыл-агый продукциязының бот-үнезин чингедирин оралдашпышаан, областың кодээлериниң ажыл-ишчилери кукурузаны, тарымал тоорукту болгаш өске-даа хээп олуртур культураларны өстүрүп үндүрерин 1959 чылда комплекстиг механизастаарын хандырар деп шиитпирлээн.

Областың колхозтары болгаш совхозтары боттарының аргаларын санап көргеш, гектар бүрүзүнден 30 центнер тараа дүжүдүн болгаш борбактары-биле кады 350 центнер ногаан массаны өстүрүп алыр, 700 ажыг муң гектар шөлге кукурузаны, тарымал тоорукту болгаш өске-даа хээп олуртур культураларны өстүрүп үндүреринге комплекстиг механизацияны боттандырар деп хүлээлгени алган. Оон-биле холбаштыр күш-ажыл чазы-биле организастаттынып турар. Колхозтарның бригадаларында болгаш совхозтарның салбырларында комплекстиг механизацияның звенолары тургустунуп турар. Хээп олуртур культураларның тарылга шөлүнден, тарылга ээлчештирилгелериниң ховуларының хемчээлинден болгаш тракторларның маркаларындан хамааржыр ол звенолар 5—6 кыдыр делгеренгей билиглиг ийи болгаш үш механизаторлардан тургустунар. Бир кижиге 100 гектар шөл онаажыр кылдыр тарылга шөлүн оларга быжыглап бээр.

Хээп олуртур культуралар өстүрүп үндүреринге ажылдап турарларның күш-ажыл төлевириниң макталгалыг системазы кодээ ажыл-агый артельдеринде болгаш совхозтарда ажылдап кылдынып турар. Тускай семинарларга делгеренгей билиглиг механизаторларны белеткээн турар. Мурнакчы дуржулгага болгаш эртемниң чедиишкиннеринге үндезилээш областа ажылдап кылдынган агротехниктиг хемчеглерниң бүгү комплексизи бүдүрүлгеге нептереттинген турар.

Днепропетровск областың ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXI съездизинге төлептиг ужуражыышкынны белеткевишаан, кукурузаның, тарымал тооруктуң болгаш хээп олуртур өске-даа культураларның бедик дүжүдүн алыры дээш, ол культураларны бүгү тарылга шөлүнге өстүрүп үндүрерин комплекстиг механизастаарын калбаа-биле нептерелдири дээш 1959 чылда тараа, эът, сүт болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрерин элээн көвүдедири дээш чарышты калбартырынче кодээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларын кыйгырган.

(СЭТА).

Номчукчулар конференциязы

Кызылдың педагогика институдунуң чечен чогаал бөлгүмү совет чогаалчы В. Кочетовтуң «Ершовалышкылар» деп романын чугаалажып, номчукчулар конференциязы эрттирген. Конференцияга бөлгүмнүң киржикчизи В. Степанов романның дугайын болгаш чогаалчының допчу намдарын номчукчуларга таныштырып, кыска илеткел кылган.

— Бо роман амгы үеде номчукчуларның кичээнгейин хаара тудуп, улуг сонуургал-биле номчуттунуп турар—деп ол чугаалаан.—Чүге дээрге романда амгы үениң чугула амыдыралын көргүскен. Романда ажылчын аңгы күчүлүг политиктиг күш. Металлургия заводунда ажылчыннарның техниктиг дешпилге дээш чогаадыкчы чаа ажылдарын автор шыны-биле көргүскен. Бо бүгүнү таарымчалыг маадырлар, металлургтар Платон Ершов, Дмитрий Ершов, артис Гуляев, чурукчу Козаков, инженер Козакова болгаш өскелерни-даа дамчыштыр көргүзүп турар.

Номчукчулар конференциязының киржикчилери боттарының тус-тус саналдарын база бергилээн. Студент Афанаскинниң чугаалааны:

— Амыдыралында сорулгазы чок кижи турбас болгай, ынчангаш ындыг сорулга чок кылдыр Леляны көргүскени авторнуң буруузу болур.

— Металлургтарның күш-ажылын романда эки көргүскен — деп Г. Вшивцева чугаалаан.—Оортан Ершовтар боттарының аас-кежиин тып алырлар. Ынчаарга бир эвес ол аас-кежиин олардан булаап аптар болза, ол чорук оларга ханы качыгдал болурун чогаалда шыны-биле илереткен.

Оон бодап турары-биле алырга, аныяк салгакчылар Капа биле Андрейниң ынакшылын автор четпес илереткен. Ол аныяк кижилерниң ынакшылы канчаар тыптып келгенин, ол ынакшылдың канчаар дыңзый бергенин тодаргайы-биле көргүзер ужурлуг турган.

Студент А. Барков чүве чугаалааш, чогаадыкчы интеллигенцияны романда көргүскенин айытпышаан, уран чүүлдүң ханы идейлиг болуру дээш база ам үе-биле оон сырый харылзаалыг болуру дээш демиселди чорудуп, коллектив-биле кады ол херекке тиилеп үнген Гуляевтиң болгаш Алексакинниң овур-хевирлериниң аңаа таарыжып турарын айыткан.

Санал берген өске-даа эштер романда амгы үениң чидиг айтырыгларын көдүрүп турар, ол чорук номчукчунуң сеткилин хайныктырбас аргажок дээрзин демдеглегилээн. Амыдырал нарын деп чүвени В. Кочетов көргүзүп турар. Романның угаан-бодал шынары дайынчы болгаш партийжи болуп турар, социалистиг чаалап алышкыннарны камгалаарынга күштүг чүткүлдүг байдал база ында илереп турар.

Ниити түңнел чүл дээрге, санал берген кижи бүрүзү ук романның чогуур өйүнде үнгенин болгаш ажыктыг болуп турарын бир үн-биле айтып тургулаан.

Үнелиг болгаш эки шынарлыг романны бижээни дээш чогаалчы Кочетовка четиргенин конференцияның киржикчилери илереткеннер.

Т. ХЕРТЕК.

ТРАКТОРЛАР БОЛГАШ КОЖУЛДА МАШИНАЛАРЫНЫҢ СЕПТЕЛГЕЗИН ДҮРГЕДЕДИР

Бо чылын МТС-терниң, совхозтарын болгаш колхозтарның мурнунда луг харысалгалыг сорулгалар ургустунган. Ол болза тарааның нити чылдазын, тарылга шөлдениң дүжүттүүн улам-на көвүдедирин, малдың баш санын өстүреин, оон продуктулуун бедидерин едип алыры болур. Тарылга шөлү элир чылын дыка калбарары-биле ергелештир, оон кол негелдези агротехниктиг чурумнарны шыңгыы агыырын МТС, совхоз, колхоз бүүзүнден негеп турар.

МТС-тер, совхозтар болгаш колхозар техниканы, ылангыя тракторарны чогуур өйүнде далаш чокка и шынарлыг септеп алыры чүгле скы тарылгага эвес, харын кышы мал ажылының чамдык хөй үш кирер ажылдарынга боттуг дуаны чедирерин хандырар ужурлуг. Инчангаш тракторларны чүгле часы тарылгага эки белеткээр эвес, арын ажыл-агыйның кол адыры л ажылдыг районнарда МТС-тер алдың кышкы, часкы ажаалга мгерилгезиниң хөй күш кирер жылдарынга ажыглаар кылдыр би- күштүг тракторларны баш удур птеп белеткээри ажыл-агый бүүзүнге улуг дузаны чедирер деп вени утпас херек.

Бай-Хаак МТС (директору эш Юрев) дөрткү кварталда 20 тракторр септээр турган, бо чылдың дебрь 10-га чедир 20 тракторларны, а-Хөл МТС (директору эш Стихав) 26 тракторлардан 19-ту сепп, азы планын 73,1 хуу күүсеп, өске МТС-терге бодаарга сеплгени мун чүгээр чорудуп турарр. Тракторлар болгаш кожулда ыл-агый машиналарының септелинде ажылдап турар механизаторр ажыл нормазын ажыр күүседир ээлгени ап, боттарының сөзүн еп турарлар. Оон чижээнге Шагаан-Арыг МТС-тиң септекчилери Петр Дмитриенко, Виктор Бочегуров, токарьлар Дмитрий Дергунов, Виктор Болдырев олар киржир. Ындыг механизаторлар Чадаана, Сарыг-Сеп болгаш өске-даа МТС-терде дыка хөй. Ындыг-даа болза областың МТС-теринде септелгениң ниити байдалы кедергей багай. Бо чылдың дөрткү кварталында МТС-тер септезе чогуур тракторларның чүгле 61,7 хуузун, андазыннарның 42,9 хуузун, сеялкаларның—25,0 хуузун болгаш культиваторларның — 14,7 хуузун септээннер.

Чамдык МТС-тер тракторлар септээр талазы-биле ажылды онзалап көрбээниниң түңнелинде оларда септелгениң темпизи тергиин оожум болуп турар. Шагаан-Арыг МТС (директору эш Поминов) 30 трактор септээр турган чүгле 12, азы планының дөгүп-ле 40 хуузун, 39 андазыннарның чүгле 6,44 хуузун, сеялкаларның чүгле 15 хуузун септээн. Бай-Тайга МТС чүгле 10 тракторларны септээн боордан аңгыда декабрь 10-га чедир андазыннар, сеялкалар болгаш культиваторлар септелгезинче мынчага чедир кирбээн. МТС-терде кожулда машиналарының септелгезиниң темпизи эрткен чылдыындан ыракта дора болуп турар. Эрткен чылдың декабрь 10-да МТС-тер сеялкалар септээр планын 75,2 хуу, культиваторларны 76,6 хуу күүседип турган, бо чылдың ол-ла үезинде сеялкалар септээр планны чүгле 25 хуу, культиваторларны дөгүп-ле 14,7 хуу күүсеткени факты болур. СЭКП райкомнары, райкүүскомнар болгаш МТС-тер директорлары кожулда машиналарының септелгезинче септекчилерниң күжүн эде организастаары чугула.

Бии-Хем СТС бо чылдың дөрткү кварталында колхозтарның 20 тракторларын септеп бээр хүлээлге алгаш, чүгле 4 тракторларны септээни чөгенчиг байдалды көргүзүп турар. Септелгениң оожум темпизин эш Балабанов тракторларның артык кезектериниң чок болуп турары-биле тайылбырлап турары шын эвес. Тракторларның болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының артык кезектери-биле, Бии-Хем СТС-ти болгаш колхозтарны чогуур өйүнде хандырар талазы-биле ажылды областың кодээ ажыл-агый хандырылга конторазының начальниги эш Солдатов ам-даа четпес чорудуп турар.

Сөөлгү он хонук иштинде МТС-тер ниитизи-биле тракторлар септелгезиниң темпизин биче дүргедеткен-даа болза Чадаана МТС он хонук дургузунда чаңгыс-даа трактор септевээн.

Совхозтарда тракторлар болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септелгези МТС-терден-даа дора болуп, дөрткү кварталда септезе чогуур 58 тракторларның чүгле 19-зун, 54 андазыннарның 41-ин, 73 сеялкаларның 23 болгаш 11 культиваторларның чүгле 1-ин септеп алган. «Элегес» совхоз 17 тракторунуң чүгле 9, «Барлык» биле «Өөк» совхозтар чүгле 5—5 тракторларны септээн. «ҮТКА 25 чылы» (директору эш Паньков) болгаш «Межегей» (директору эш Борисов) совхозтар тракторлар болгаш кожулда машиналарын септээринче барык ам-даа кирбээннер. Совхозтарда септелгениң темпизи база-ла эрткен чылдан дора байдалда турар. Совхозтарның партия организациялары септелгениң чорып турарын хүн бүрү контрольдап, оон темпизин дүргедири-биле чергелештир, ажылдың шынары дээш техниктиг хыналдаларны кылып, ону бүдүрүлге болгаш партия хуралдарынга чугаалажып турза чогуур.

Бистиң областа 22 колхозтар МТС-терниң техниказын садып алган. Ам олар техниканың септелгезин канчаар чорудуп турарыл? Дөрткү кварталда колхозтар 95 тракторлардан чүгле 26 септеп, азы планын 27,4 хуу күүсеткен. Кожулда машиналарының септелгези колхозтарда чөгенчиг багай чоруп, 63 андазыннарның чүгле 9-зун, 140 сеялкаларның — 39-зун, 17 культиваторларның 1-ин септээннер. Каа-Хем районда «Тиилелге» (даргазы эш Зайцев) колхоз тракторлар болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септелгезин шалыпкын чорудуп турарын айытса чогуур. Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарда техника садып алган колхозтар тракторлар септелгезинче барык ам-даа кирбээн, чаа-ла эгелеп турар. Ылангыя, «Х Улуг хурал», «Эйлиг-Хем», «Октябрь 30 чылы» колхозтар тракторлар база кожулда машиналарын септээринче кол кичээнгей салыр өйү четкен.

Часкы тарылгага техниканы бүрүн болгаш эки шынарлыг белеткээрин чамдык СЭКП райкомнары, райкүүскомнар эреңгей улуруп турар. Аңаа Улуг-Хемниң, Бай-Тайганың СЭКП райкомнары болгаш райкүүскомнары хамааржып турар. Ол районнарның МТС-тери тракторлар септелгезиниң планын чүгле 40—50 хуу, кодээ ажыл-агый машиналарын септээр планын 5—15 хуу чедир күүсеткени механизаторлар ортузунга организастыг, масса-политиктиг ажылдарны кошкатканын, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң чавызын болгаш септелгениң мурнакчы аргаларын четпес пропагандалап турарын херечилеп турар.

Тракторлар болгаш кожулда машиналарының септелгезиниң шынары дээш демиселди черле кошкадып болбас. Эрткен чылдарның практиказындан алырга чамдык МТС-терниң тракторлары тарылга шөлүнге безин четпейн орук ара үрелип каар таварылгалар турган болгай. Бо чылын ындыг үрелиишкиннерни болдурбас дээш мастерскаяларның хынакчы-механиктери септелгеге кирген мотор база кезек бүрүзүнүң техниктиг чурумнарын септекчилер канчаар сагып турарын хынавышаан, трактор бүрүзүн кужунуң-даа, кывар, чаар материалдарны чарыгдаарының-даа талазы-биле ыяк кылдыр эдиктир ажылдаткаш, мастерскаядан үндүрер чурумну сагыыр херек.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидери дээш, септелгениң шынары дээш социалистиг чарышты септекчи механизаторлар ортузунга калбартыры, оларга боттуг дузаламчыны көргүзери МТС, совхоз, колхоз бүрүзүнүң партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларындан негеттинип турар.

А. БИЧИЖИК,
СЭКП обкомунуң инструктору.

Чоннуң негелдезин хандырар

Барыын-Хемчик районнуң «Комсомол 30 чылы» колхозу электростанцияны районнуң өске колхозтарындан мурнап 1950 чылда тудуп алгаш, ынчан турган чуртталга бажыңнарынга электри чырыын киирген турган. Оон бээр элээн үр үе эрткен болгаш колхоз суурунда чаа чуртталга бажыңнарының саны көвүдээн. Ындыг турбуже электри удазыннары чок дээш 1950 чылдан бээр туттунган бажыңнарда электри киирбээн болуп турар.

Оон аңгыда колхоз суурунуң бичии клуву чоннуң негелдезин хандырбайн турар. Аңаа кино, концерт-даа болбастаан болгаш колхозчуларның ниити хуралын клуб тар, соок болганындан школа бажыңынга эрттирери чаңчыл болган. Колхоз суурунда тудуп каан чунар бажың ам-даа ажыглалда кирбээн болгаш оон чамдык дериглерин улус одап турар.

Д. ООРЖАК.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ СЕССИЯЗЫНГА УТКУШТУР

Коммунизмниң идепкейлиг тургузукчузу чаа кижини белеткээр

Кижи бүрүзү Коммунистиг ниитилелге чугттавышаан, ол ниитилелди тургузарынга болгаш улам ыңай хөгжүдеринге бодунуң күш-ажылы-биле шыдаар-ла салыышкынын киирер ужурлуг. Бистиң өзүп олурар салгакчыларывысты амыдыралга, ажыктыг күш-ажылга белеткээри, бистиң аныяктарывысты социалистиг ниитилелдиң принциптерин ханы хүндүлеп көөр кылдыр кижизидери бо сорулга бистиң школавыстың кол сорулгазы болур ужурлуг.

Совет школа эртемнерниң үндезиннерин эки билир болгаш ооң-биле кады үргүлчүнүң күш-ажылынга арга-мергежилдиг, бүгү талазы-биле эртем-билиглиг кижилерни белеткээр, ниитилелге ажыктыг болур, ниитилелге эргежок чугула үнелиг чүүлдерни бүдүреринге идепкейлиг киржир күзел-чүткүлдүг аныяктарны кижизидер хүлээлгелиг.

(«Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш чуртта улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистеринден).

Областың онзагай байдалдарын барымдаалаар

1959—1965 чылдарда улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң контроль чурагайларының дугайында СЭКП-ниң XXI съездизинге Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин болгаш чуртта улус өөредилгезин эде организастаар талазы-биле СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистерин бистиң областың кадык камгалал органнарының ажылдакчылары чугаалажып көрүп, ол төөгүлүг документилерни улуг өөрүшкү-биле деткип турарлар.

Областа амгы үеде 234 дээди эртемниг болгаш 800 ажыг ортумак эртемниг эмнелге ажылдакчылары ажылдап турар. Ынчаарга бо хүннерде бистиң мурнувуста туруп турар эң чугула айтырыгларның бирээзи медицина кадрларының санын көвүдедип, оларның идей-политиктиг болгаш тускай эртем талазы-биле билиг-мергежилин улам бедидери болуп турар.

Эмнелге кадрларының талазы-биле тыва областың амгы байдалын ап көөрге, ындыг кадрлар бисте чедишпес. Ооң кол чылдагааннарының бирээзи—бо чер чурттуг эмчи кадрларының эвээжинде. Өске ырак областардан келген эмчи кадрлар ийи-үш хире чыл ажылдап чорааш, областан үнүп чоруй баар таварылгалар хөй. Ынчангаш бо чер чурттуг кижилерден эмчи кадрларны белеткээри эң чугула.

Эмчи институттарынга азы училищезинге медицина херээн бодунуң бүгү сагыш-сеткилинден ынакшып күзээн аныяктарны хүлээп алырын чурумчудары бистиң областың байдалынга улам онза ужур-дузалыг дээрзинге кым-даа маргышпас. Чүге дээрге эмчи институттарынче азы училищеже чамдык аныяктар душ болуп кире бээр болгаш сөөлүнде барып ол өөредилге черлеринден үне бээр чоруктар таваржып турар.

Ынчангаш эмчи болуксаан аныяк кижи болза ол хүндүлүг болгаш харыысалгалыг тускай эртемниң бүгү-ле негелделерин баш бурунгаар өөренип, билип көрген турар болгаш ада-иезинден сүмени дедирлениишкин кажан-даа болбас кылдыр алган болур ужурлуг. Бо херекти чөптүг-биле боттандырар талазы-биле бистиң областың кадык камгалалының органнары, ылангыя районнарның кадык камгалал органнары эмчи кадрларының талазы-биле боттарының херегледерин өөренип көрүп тургаш, шак ындыг аныяктарны эмчи институттарынче азы училищеже өөредип чорударын планнап тургаш боттандырар аргаларны алыры чугула деп санаар мен.

Школаларда өөренип турар өөреникчилерниң иштинден эчизинде барып эмчи болуп алыксаар күзелдиглерни эмнелге черлеринге болгаш кадык камгалалының өске-даа албан черлеринге: санитаркаларның, медсестраларның, фельдшерлерниң, акушеркаларның, эмчилерниң арасынга школаны дооскуже чедир практикаладыр болза эки. Чайгы үеде, сезоннуг ажылдар үезинде олар болза колхозтарга болгаш кедээниң эмнелге салбырларынга ажылдаан турар ужурлуг.

Мындыг янзылыг санал-оналдарны бистиң областың медицина талазы-биле өске-даа ажылдакчылары база киирип турарлар.

Эмчи **Д. КУУЛАР.**

ЧАМДЫК САНАЛДАР

Эрзин районнуң ажылчы чоннары «Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш чуртта улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистерин, бүгү совет улус-биле бир дөмей, сеткил сагыжының ханызындан өөрүп хүлээп ап, бир үнбиле деткип турарлар. Тезистерни бо хүннерге чедир районга 15 кезек черлерге 600 ажыг санныг кижилер таныжып чугаалашкан. Ол таныштырылга хуралдарга 50 ажыг колхозчулар болгаш районнуң школаларының башкылары боттарының саналдарын бергеннер. Олар боттарының саналдарынга районда ажылдап турар школаларның ажыл-чорудулгазын тезистерге үндезилеп эде тургузуп, өөредилге-кижизидилге ажылын бүдүрүкчү күш-ажыл-биле сырый харылзаалыг кылдыр чорударын күзеп турарлар.

Маңаа холбаштыр, сөөлгү чылда районнуң школалары боттарының өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарын күш-ажыл-биле харылзааштырып, өөреникчилерни күш-ажылга дадыктырып, аңаа ону ынак кылдыр өөредир талазы-биле чамдык чугула хемчеглерни ап чорутканын база айытса чогуур. Амгы үеде районнуң школаларында турар интернаттарда, оларның чанында столоваяларда өөреникчилер бүгү ажылдарны боттары кылыр кылдыр организастап тургускулаан.

Ындыг-даа болза, өөреникчилерни, ылангыя үстүкү класстыларны үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң янзы-бүрү мергежилдеринге дадыктырып өөредир талазы-биле районнуң школаларында материалдыг баазалар ам-даа тургустунмаан. Ооң аңгыда, мал болгаш чер ажылының үндезиннеринге өөреникчилерни өөредип болур кодээ ажыл-агыйның улуг бүдүрүлгелери школалар чоогунда ам дээрезинде чок болуп турар. Ынчангаш, школаның ажылын амыдырал-биле сырый холбаштырып чорударда районнуң ол онзагай байдалын эки өөренип көөрү негеттинип турар.

Чамдык башкыларның болгаш партия, совет активтерниң сүмелеп турары болза, районнуң школаларының чанынга чазанылганың, дарганналганың болгаш оон-даа өске мергежилгелерниң мастерскаяларын база кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң механизация-биле хандыртынган адырлары, чижээ сүт-бараан фермалары болгаш оон-даа өске бүдүрүлгелерин тургускуже чедир 1—2 чылдар дургузунда районнуң школаларын амдызында эрги хевээр артырар дижип турарлар. Ындыг саналды Мөрениниң чеди чыл школазының директору эш Тыва-Хөө, районо инспектору Дахалаев болгаш Нарынның 7 чыл школазының директору Молянов олар үндүрүп турар.

Районнуң школаларының директорлары, өөредилге эргелекчилериниң партия, совет активтер-биле кады болган чөвүлел хуралынга чамдык школалар директорларының чугаалап турары болза, районнуң школаларында политехниктиг өөредилгелерни, күш-культура болгаш спортту база ырны кончуг эреңгей байдал-биле чорудуп турар. Чүге дизе, ол кичээлдерни ол талазы-биле тускай мергежили чок ийикпе азы кошкак билиглиг башкылар чорудуп турар. Ынчангаш школаның ажылын амыдырал-биле холбаштыр эде тургузары-биле чергелештир ол эртемнерни дипломнуг тускай мергежилдиг башкылар чорударын чедип алыр. Ындыг башкы кадрларны кыска хуусаалыг тускай курстар дамчыштыр амгы ажылдап турар башкылардан белеткеп бээр деп, Бай-Дагның ортумак школазының директору эш Күнчүң саналдап турар. Эш Күнчүңнүң оон ыңай саналдап турары болза, Эрзинниң «Чаа орук», «Коммунизмче орук», ышкаш мал ажыл-агыйы колдаан болгаш чурттакчы чону хөй колхозтарда школаларны ортумак школалар кылгаш, өөреникчилер 9, 10, 11 класстарны аныяктарның кежээки школаларынга доозуп алыр кылдыр тургускулаар болза эки деп турар.

Колхозтар баштаар черлери школачыларны, ылангыя үстүкү класстарның өөреникчилерин күш-ажыл-биле хандырар сорулга-биле хөй адырларлыг колхозчу бүдүрүлгени сайзырадып, ол адырларны чыл дургузунда үзүктел чок ажылдаар кылдыр организастаары негеттинип турар. Өөреникчилер ындыг бүдүрүлгелерге хүндүс ажылдааш, кежээ аныяктарның кежээки школаларынга өөренип, ортумак эртемни доозуп ап болур-дур. Оон ыңай, школалар бүрүзүнге эки дериттинген чазанылганың, дарганналганың мастерскаяларын организастаарынга областың улус өөредилге килдизи онза сагыш салып, бо улуг ажылга боттуг дузаламчыны көргүзер хүлээлгелиг.

О. ШИРАП,

СЭКП-ниң Эрзин райкомунуң секретары.

Харылзаа эргелелиниң АТК-зының ажылчыны Сагдының өг-бүлези улус өөредилгезиниң системазын эде тургузар дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистерин кичээнгейлиг өөренип көргеннер.

Чурукта: Сагдыларның өг-бүлезинде тезистерни номчуп олурары.

Фото **С. Феоктистовтуу.**

Өөрүшкү-биле деткип турар

Чөөн-Хемчик районнуң Баян-Тала чеди чыл школазының башкылар болгаш ажылдакчылар коллективи тезистерни таныштааш, ону изиг өөрүшкү-биле деткип турар бис.

Улус өөредилгезиниң талазы-биле партияның чорудуп турар бо чугула хемчеглериниң түңнелинде школаның ажылында бүдүрүлгеден хоорук чорук узуткаттынныар. Ынчангаш коммунистиг ниитилелдиң салгакчылары күш-ажылга ынак, эртемниг, культурлуг, бүгү талазы-биле кижизиттинген хамаатылар болур. Улус өөредилгезин эде тургузарының талазы-биле партия биле чазактың ап турар хемчеглерин боттандырары-биле бистиң Баян-Тала кодээ Советке («Октябрь 30 чылы» колхозка) чаа школа бажыңын тудар дугайында айтырыгны өөренип көөрү чугула.

Өөреникчилерни кодээ ажыл-агыйның янзы-бүрү ажылдарын билир, кодээ ажыл-агый техниказын башкарып шыдаар кылдыр өөредиринге колхозтуң зоотехниктерин, агрономнарын болгаш өске-даа тускай эртемниглерин школага башкылаар ажылче хаара тудар айтырыгны өөренип көрзе чогуур.

Башкы **С. ХУНАЙ-ООЛ.**

Ажылчын болгаш кодээ аныяктарның ортумак школаларын бүдүрүлгеде болгаш албан черлеринде ажылдап турар аныяк оолдар, кыстарның ортумак эртемни доозуп алырынга таарыштыр тургузар. Ындыг школалар ээлчеглиг, кежээки сезоннуг (кодээ черлерге) болгаш заочный болуп болур. Ажылдап турар аныяктарны ол школаларже хаара тудар, оларның таарымчалыг кичээлдээрин болгаш башкылаашкынның шынарын шиитпирлиг экижидерин хандырып турар, шак ындыг байдалдарны тургузары эргежок чугула. Бүдүрүлгеден чартыкпайн чедиишкинниг өөренип турарларга кызырган ажыл хүнүн азы бүдүрүлгеде ажылдан неделде—2—3 хүн хостаарын доктаадыры чугула.

«Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш чуртта улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистеринден).

Кежээки школа дугайында

Чуртта улус өөредилгезиниң системазын эде тургузар дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистерин совет кижилер изиг-биле деткип, санал-оналын киирип турар чүве төлээде, бо дугайты чамдык бодалдарны чугаалаары артык эвес болгу дег. Чамдык эштер белеткел класзын тургускаш, аңаа чүгле үжүглел өөредир болза эки деп саналдыг-дыр. Мен бодаарымга бир-тээ 7 харлыг уруглар эмин эрттир биче деп турар чүве болганда, ону тургусканы ажык чок болгаш а харын-даа бирги класстың программазын болур чогууру-биле чиигеткеш уругларны, бирги класска 7 харлыында хүлээп алза эки деп бодаар мен.

Эге школаны чамдык эштерниң саналы ышкаш 3 класстыг эвес, а 4 класстыг артырза эки. Чүге дээрге, өөредилге программазы 5 класстан 8 класска чедир дөмей-ле бөдүүн болбазы билдингир болгай.

Ам кежээки школада башкылап турар болганымда ол школа дугайында бодалдарны чугаалаксап турмен. Кежээки школаның ролю канчаар-даа аажок улуг дээрзин тезистерде тодаргай чугаалаан. Ынчаарга амгы үеде туруп турар бистиң областа ажылчын болгаш кодээ аныяктарның школалары чогуур негелдезинге чедир ажылдавайн турары четпес.

Ылангыя башкы кадрлар-биле чедир хандыртынмайн турар, тускай оран-бажың, четчир санныг көргүзүлге материалдары база чок. Ол ышкаш кежээки школаларга өөренир чаңгыс аай таарыштыр кылган тускай программа чок. Чамдык эртемнерниң неделяда өөредир шагы кончуг эвээш, ындыгның төлээзинде башкы аңаа ниити программа, ниити өөредилге номун бодунуң күжү-биле эде тургузуп, ол каш шакка сыңырар дээш оралдажыр. Чамдыкта календарь план чогаадырга бир кичээлге айтыр чүүл келерген хөй апаар. Ол чорук өөреникчилерниң эртемнерни өөренип, билип алырынга база берге. А программада кирген чүүлдер шупту чугула.

Чамдык албан организация, бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары кежээки школаның ролюн үнелеп көрбес чоруктар база бар. Өөренип турар ажылдакчыларын, ажылчыннарны өөренир шагында ажылдан таарыштыр хоставас, аңаа билиг чедип алыр арганы бербейн баар. Кызылдың ажылчын аныяктар школазының 5-тен 7 чедир тыва класстарынга элээн ажылдап келгенимниң түңнелинде чамдык байдалдарның ооң аңаа школадан улуг ылгалдыын база билген мен. Билиг ындыг шырак эвес-даа болза, чүткүлдүг, кызымак кижилер кыска үеде билиин дыка бедидип аптары мырыңай илдең.

Ынчалза-даа, өөрениринге таарымчалыг байдал оларга эки-ле тургустунмаан. Чижээ, УВД-де ажылдап турар аныяктар чамдыкта дүнекиниң 3—4 шакка чедир ажылдааш, ооң соонда эртен 7 азы 8 шакта өөренип эгелээрлер.

Чамдык аныяктарны үргүлчү командировка чорударының хараазы-биле тергиин мергежилдиг, өөрениринге күзелдиг кижилер өөредилгезинге сурарап азы класзынга катап олуруп каар таварылгалар черле чөптүг эвес.

Кежээки школаларда мындыг четпестерни амдыгаалтан узуткап, ону чогуур негелдеге чедир таарыштыр тургузары онза негеттинип турар. Кызыл хоорайга кежээки школаның ажылдаар бажыңын болгаш башкыларны тургузары, ылангыя тускай программаны, учебниктерни, көргүзүлге материалдарын оларга таарыштыр кылыры негеттинип турар.

Е. МЫНДРИМА.

Улус өөредилгезиниң системазын эде тургузар дугайында саналдарга холбаштыр

«Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар болгаш чуртта улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында» СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистерин областың школаларының коллективтери бүгү чөн-биле кады деткип, бүрүнү-биле хүлээп алганнар. Бо талазы-биле санал-оналдар ам колдуунда чыгдынган. Улус өөредилгезиниң органнары ол саналдарны кичээнгейлиг-биле өөренип, областың национал школаларының чамдык онзагай байдалынга таарыштыр түңнеп эгелээн. Парлалганың арынналында бижиттинген чүүлдер бүгү ниитиниң сонуургалын улам хайныктырган. Ажылчы чоннарның, ооң иштинде ада-иелерниң болгаш башкыларның үннерин база кодүрген санал-оналдарын өөренип көргеш чамдык түңнелдерни кылып болур.

Бүгү-ниитиниң ылавыла өөренир школазы болур күш-ажылчы политехниктиг сес чылдың тыва школазы болур деп айтырыгда маргылдаа чок. Хуусаа талазы-биле ол школа сес чылдың орус школазы-биле ылгалбас. Эң чугула эртемнерни—математиканы, физиканы, химияны, бойдусту, техниктиг чурулганы сески класстың хемчээлинге чедир эки шиңгээдириниң дүлгүүрү болур орус дылды эки өөредирин чаа школа хандырар. Эки белеткелдиг башкылар, шынарлыг өөредилге номнары база көргүзүг материалдары-биле хандыртыннар болза, тыва дылды сески класска чедир өөреникчилер багай эвес шиңгээдип ап болур. Ол арганы бис чедип алырывыс албан. Конституцияны база ортумак өөредилгениң бирги чадазында өөренип доозар.

Мындыг саналдарны областың школаларының өөредилге эргелекчилериниң семинарының киржикчилери, Кызылдың башкы училищезиниң болгаш № 2 школаның база өске-даа элээн хөй школаларның коллективтери киирген. Ол саналдарны областың улус өөредилге килдизи бүрүн деткип турар.

Ооң-биле чергелештир сески чылдың тыва школазы күш-ажылчы школа болуру бүгүдеге билдингир. Чижээлээрге, өөредилге-дуржулга участоктарынга, мастерскаяларга ажылдар, кыс уругларны бажың ажылынга өөредири, кодээ ажыл-агыйның часкы бүдүрүлге практиказы болза, бештен чедиги класстарга чедир өөреникчилерниң албан күүседир хүлээлгези. Үстүнде күш-ажылчы программаларны эртпес болза өөреникчини дараазында классче шилчитпес. Төрелдер болгаш башкылар ону база изиг-биле деткип турар. Ажыл кылбас «дамчыктыгларның» дугайында «чемелээшкиннерни» Тес-Хем, Улуг-Хем районнарынга болгаш Кызыл хоорайга хөй-хөйнү дыңнап болур. Улус өөредилгезиниң органнары болгаш школалар ол шүгүмчүлелдерден дүрген-не хосталган тулум, күш-ажылчы кижизидилге улам-на күштелир ужурлуг. Партия болгаш совет органнар бүдүрүлгелер база колхозтар бо херекти дүрген болгаш чедимчелиг шиитпирлээринге практиктиг улуг дузаны чедирер ужурлуг.

Сес чылдың күш-ажылчы школазын областа 1959—1960 өөредилге чылындан эгелээш, чоорту шилчилгезин 1961—1962 өөредилге чылында доозар сорулга салдынып турар. Ындыг болза-даа мында улуг бергелер болгаш моондактар бар. Бисте амгы үеде өөредилге материалдыг болгаш бүдүрүлге баазазы база бедик билиглиг башкы кадрлар чедишпес. Чаа өөредилге номнары, дериглелер база чугула апаар. Бо бергелерни ажарынга, өөредилгени практика-биле холбаштырарынга мурнундагы ышкаш четпестерни узуткаар болгаш чамдык колхозтарның, совхозтарның база МТС-терниң удуртукчулары сес чыл школаларының дилээнден ойталаар чүүлдерни бүрүү шавар херек. Чижээ, эрткен чазын Шагаан-Арыг школаларының практикалап чеде берген өөреникчилеринге Ленин аттыг колхозтуң баштаар чери тараа чаштырарын, а «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң удуртукчулары инек саарын чөпшээрешвээннер болгай. Ындыг чүүлдерни болдурбас херек.

Улус өөредилгезиниң системазын эде тургузар дугайында айтырыгларны чугаалажып тургаш, областа чамдык безерек чеди чыл школаларының болгаш күрүне хандырылгалыг база массалыг интернаттар талазы-биле саналдарга сүмелерни кадыксап турар бис. Сес чылдың чаа өөредилге системазы чурттакчы чоннуң уругларын школалар-биле хаара тударын оңзалап көрген. Өөреникчилерниң эртемниң үндезиннерин эки шиңгээдип алырынга ырак-узак болгаш дериг-херексел чедишпес, чамдык эртемнерни билир, билбес-даа бол бир башкы өөредир безерек амгы чеди чыл школалары биске херек чок. Ындыг школалар Бай-Хем, Бии-Хем болгаш Таңды районнарында ам-даа бар. Ынчангаш, бир 5-ки ийикпе 6 класстың 9 айда чарыгдалы 25 муң хире рубль болур, а ында чүгле 6—7 өөреникчи бар болгулаар.

Ону болдурбас төлээде улуг-улуг интернаттарны тудар болгаш өөредилге кижизидилгелиг ажылды чорударынга өске школаларга үлегер болур школа-интернаттарны сайзырадып, аңаа өөреникчилерниң санын чыл бүрүде көвүдедир. Күрүнениң бүрүн хандырылгазында интернаттарны улам улгаттырар, оларны өзүп олурар улуг-улуг суурларже чоокшуладыр.

Янзы-бүрү интернаттарга өөредилгениң, ылангыя күш-ажылдың кижизидилгезин күштелдирер. Ажылчы чоннарның уругларын сес чылдың тыва болгаш орус школаларынга бүрүнү-биле өөредириниң эң эптиг, артык күштүг чүүлү ында болур. Коммунистиг партия биле Совет чазак школа-интернаттарны областа чаа бедик деңнелге тургузар дугайында улуг сагыш салып турар. Чеди чылдың планында областа школа-интернаттарны, өөреникчилерге ниити чуртталга бажыңнарын тударынга 30 ажыг миллион акша-хөреңги чарыгдаарын көргени тодаргай чижек болур. Чеди чылдың дургузунда районнар төптеринге болгаш Кызыл хоорайга 210—300 өөреникчилер чурттаар бүгү-ле амыдырал-чуртталга болгаш арыг-шевер талазы-биле эң чогумчалыг 2—3 каът даш туюйбу бажыңнар тургустунар.

Сорулга чүл дизе күрүнениң берген акша хөреңгизин үүрмектеп буданнавайн, төлевилелдиг, төп озалгалыг болгаш санитар-арыглаңыр черлерлиг тудугларга чып ажыглаары болур.

Школаның амгы үеде амыдыралдан хоорук чоруун узутказы, өөредилгени амыдырал-биле холбаштырары биске бир катап инек саантарында эвес, а өөредилгениң хүн бүрү бүдүрүкчү ажыл-биле холбашкан турарын чедип алыры болур.

Өөреникчилерниң хүнде болгаш чеди хонукта өөренир шактары хөй болган төлээде ону таарыштырза чогуур деп хөй-ниитиниң болгаш башкыларның чугаалары кончуг чөптүг. Чаа өөредилге планының төлевилелинде шактар талазы-биле хемчеглерни бистиң улус өөредилге килдизи ажылдап кылып турар.

Дээди сургуул черлеринге чылдың-на кирер өөреникчилерниң санын кудуладыр эвес, харын өстүрер сорулга-биле амгы турар оңгу класстыг школаларның үстүкү класстарының өөреникчилеринге эрги программалар-биле ортумак эртем чедип алыр арганы бээри чүүлдүг. Чүгле 1959 чылда безин 500 ажыг тыва өөреникчилер оңгу класс доозарлар. Оларның саны чылдың-на көвүдээр, а ол чорук областың ажыл-агыйынга чугула хереглеттинер дээди эртемниг кадрларны белеткээринге улуг дузалыг.

Улус өөредилгезиниң чаа системазының программаларынче шилчилгени класстар аайы-биле боттандырар. Чижээ, 1959—1960 өөредилге чылында орус, тыва эге класстарның өөреникчилерин бүрүнү-биле чаа программалар ёзугаар башкылаза ажырбас. Чүге дээрге, аңаа өөредилге материалдыг немелде баазалар колдуунда негеттинмес. Кол айтырыг болза, эге класстарның башкыларын 1959 чылдың сентябрь бирге чедир чаа программалар ёзугаар ажылдаар кылдыр эде белеткээринде.

1959—1960 өөредилге чылындан эгелээш сес чыл өөредилгезинче шилчиткен амгы чеди болгаш оңгу чылдарның школаларының эге болгаш бешки класстарынга чаа программалар-биле өөредирин көрүп турар.

Чуртта улус өөредилгезиниң системазын эде тургузар дугайында тезистерде кежээки, бот өөредилге-биле база ээлчежип өөренир школалар болгаш кодээ ажыл-агыйның 3—4 чыл хуусаалыг база фабрика-завод өөредилгезиниң школаларын сайзырадырынче улуг кичээнгейни салган.

Кежээки школалар ажылдап турар аныяктарга ниити ортумак билигни бээр сорулга-биле 3 чылдың орус болгаш 4 чылдың тыва кежээки бот өөредилгелиг, ээлчежип өөренир школалары таарымчалыг кылдыр тургустунар. Бистиң саналывыс болза олар тускай ажылдаар бажыңнарлыг, эки белеткелдиг тускай башкыларлыг болур ужурлуг. Оларның башкылары хүндүскү школаларның башкылары-биле бир дөмей харыысалгалыг болур.

Келир үениң сес чылдың школазының өөредилгези-биле кады 12 чылдың азы 4 чыл хуусаалыг политехниктиг бүдүрүлгечи күш-ажылга таарыштырган школаларның ужуру бистиң областа канчаар-даа аажок улуг. Ол школалар өөреникчилерге мергежээн эртемниң тускай чадазын дооскан талазы-биле документини болгаш долу ортумак эртемни чедип алганының аттестадын бээр. Бо школаларны дооскаңнар мергежээн ажылынга шуут кире бээр, а бир эвес өөредилгезин уламчылаар күзелдиг болза, дээди өөредилге черинче шуут кирер эргелиглер.

Районнар төптеринде тыва ортумак школаларны 1959—1960 өөредилге чылындан эгелээш сөөлгү ийи чылдың дургузунда, чоорту 12 чылдың өөредилгезинче шилчидерин планнап турар. Бир ээлчегде, 12 чылдың өөредилгезинче шилчиткен школаның 1—8 класстарын чаа программалар ёзугаар өөредири чугула. Арткан үстүкү 9—10 класстар эрги программалар-биле амгы ортумак школаны доозарлар.

Дээди өөредилге черлеринге тыва өөреникчилерниң бодунуң күзели-биле шаптык чокка кирер аргазын хандырар сорулга-биле 12 чылдың школаларынга даштыкы дылды өөредирин болгаш ооң башкылаашкынының шынарын бедидери негеттинип турар.

Ол школаларның өөредилгезиниң угланыышкыны янзы-бүрү болур. Олар бүдүрүлгениң, колхозтуң болгаш совхозтуң, МТС-тиң баазазынга өөредилгени бүдүрүкчү күш-ажыл-биле шуут холбаштырар апаар. Чижээ, Кызыл хоорайның № 2 школазы фабрика-завод өөредилгезиниң хевирин шилип алырын шиитпирлээн. Чүге дээрге, ол школа кодээ ажыл-агыйдан девискээр талазы-биле ырак. Ол школаны дооскаңнар инженер-техниктиг дээди өөредилге черинге өөрениринин колдадыр. Туран хоорайның № 1 болгаш 2 школалары кодээ ажыл-агый өөредилгезиниң хевирин шилип алганнар.

Ортумак тускай эртемниг өөредилге черлери (башкы болгаш эмчи училищелери болгаш өске-даа) сески класстарны бирги дооскаңнарындан эгелээш-ле боттарының бирги курстарынга ортумак өөредилгениң бирги чадазын дооскаңнарны хүлээп алырлар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистери совет школага чаа хөгжүлдениң оруун делгеми-биле ажыткан. Ол улуг хемчеглерни күүседири-биле чогуур өйүнде белеткенир чугула харыысалгалыг сорулга бирги ээлчегде улус өөредилге органнарының мурнунга салдынар. Ынчаарга партия болгаш совет организациялары база бүгү хөй-нииити оларга бо талазы-биле хүн бүрү тодаргай дузазын көргүзер ужурлуг.

Б. БОЛДУР-ООЛ,

Областың улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи.

Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң сессиязы

Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң X сессиязы декабрь 11-ден эгелээш 13-ке чедир Прагага болган, Чөвүлелдиң киржикчилери бүгү чурттарның төлээлекчилери анаа киришкен. ВДР-ден, КУР-дан, КУДР-ден болгаш МАР-дан хайгааракчылар олурушкан.

Химия үлетпүрүнүң болгаш кара металлургияның талазынга бүдүрүлгени улам-на хандыр специализаттаарының болгаш кооперастаарының талазы-биле практиктиг хемчеглерни боттандырарын сессияның хүлээп алган шиитпирлеринде көрүп турар. Ол чорук экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң киржикчилери чурттарның улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң перспективтиг пландарын улам-на чедишкинниг боттандырарынга идиг бээр.

Улус демократиязының Европа чурттарынче ССРЭ-ден нефть дужаалгаларының кемчээли улгадып турары-биле холбаштыр Венгрияже, ГДР-же, Польшаже болгаш Чехословакияже ССРЭ-ден нефть дажыглаарынга дорт нефть дамчыдылгазын тудар талазы-биле практиктиг хемчеглерниң дугайында шиитпирни сессия үндүрген.

Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң талазынга экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың талазы-биле доктаамал комиссияны тургускан.

(СЭТА).

Польшаның ажылчын партиязының болгаш Польшаның социалистиг партиязының каттышкан хүнүнден бээр он чыл болганы

ВАРШАВА. (СЭТА). 10 чылдар мурнунда, 1948 чылдың декабрь 15-те Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының төөгүге «чаңгыс эптиң съездизи» кылдыр кирген I съездизи Польшага ажыттынган.

Польшаның ажылчын партиязының болгаш Польшаның социалистиг партиязының каттыжылыышкыны ол төөгүлүг съездиге болган.

Ол төөгүлүг болуушкунуң онза ужур-дузалыын демдеглевишаан, «Трибуна люду» солун декабрь 15-те мынча деп бижээн: «Съезд болза польша ажылчын шимчээшкининге бежен ажыг чылдарда туруп келген сандараңны узуткаарынче углаңган хөй чылдардагы күженишкиннерниң түңнелгелиг доозулганын көргүскен. Марксизм-ленинизмниң идейлиг үндезининге даянган, Польшаның каттышкан ажылчын партиязының тургустунганы-биле польша ажылчын шимчээшкининиң төөгүзүнге чаа үе-чада эгелээн. Чурттуң амыдыралында удуртукчу рольду күүседип болгаш ниитилелдиң социал чаартылгаларын чорудуп турар чаңгыс аай партия ажылчын ангының болгаш бүгү ажылчы чоннарның политиктиг күзел чүткүлдериниң төлээлекчизи болу берген» деп «Трибуна люду» солун демдеглээн.

Ол каттыжылыышкын ийи партияларның күштериниң анаа-ла түңнээшкини болбаан деп бо солун бижээн. Партияның күжү хөй катап улгаткан, ол чорук ажылчын ангының ролю дыка бедииринге идиг берген. Социалистиг тургузуушкунга энергияның улуг курлавырларын ол шиитпир хостап берген. Социалистиг индустрияга ол үениң бүгү чедишкиннеринден, алды чылдың быжыг чедишкиннери болуп турар бүгү-ле чүүлдерден польша ажылчын шимчээшкининиң каттыжылыышкынының түңнели илергейлеттинип турар.

Барыын талакы күрүнелерниң даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралы

ПАРИЖ. (СЭТА). АКШ-тың, Англияның, Францияның болгаш Барыын Германияның Берлин дугайында айтырыгны чугаалашкан даштыкы херектер министрлериниң декабрь 14-теги чөвүлел хуралын дугайты Париж «парлалгазының тайылбырлалында барыын талакы күрүнелерниң шуут-ла ёра чок туружу-биле болунган элдепсинишкин илергейлеттинген.

«Барыын талакы күрүнелерниң министрлериниң чөвүлел хуралы доозулган соонда чарлаан дыңнадыгдан олар боттарының шагда-ла чидирген «эргелерин» улам ыңай боттандырар бодалдыы илергейлеттинип турар, ынчаарга элээн хөй чылдарның дургузунда Германияга хамаарыштыр оларның бүгү политиказы дайын төнчүзүнде Совет Эвилели-биле кылдынган дугуржулгаларны кээргүдүр-ле үреп келгенинден олар боттарының ол эргелерин чидирген болгай деп «Юманите» солун бижээн. Ол байдалдарда барыын талакы шериглерни Барыын Берлинге хевээр артырары улустар аразының дүшкүүрлүг чорууну ыңда айыылдыг одаан харын деткээни ол болур».

«Дыңнадыгның шуут-ла ёра чок шынар будужу чиктиганнишкинни хайныктырган» деп «Фигаро» солун бижээн. «Комба» солун база шак-ла ындыг бодалды чугаалап турар. Англи болгаш барыын-герман дипломаттарның аразынга дугуржулга болдуна бээр-ийне дээш бо солун чемелеп турар: бир эвес «хостуг садыгның зоназының» англи планын деткиир болза, Берлин дугайында айтырыгта барыын-герман турушту деткииринге англичаннар чөпшээрежи берип болурлар.

Европада дүвүреезинни болгаш дүшкүүрлүг чорукту хайныктырып турар айтырыгларны чугаалашкан турар ужурлуг чазактар баштыңнарының чөвүлел хуралын чыылдырарын «Комба» деткип турар.

Франция президент соңгулдаларының мурнунда

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның президентизин декабрь 21-де соңгууру-биле холбаштыр депшиттирген кандидаттарның даңзызын «Журналь офисьельге» чарлаан. Ол даңзыда үш кандидатуралар: Шарль де Голль, Жорж Марран болгаш Альбер Шатле бар.

Француз чазактың амгы баштыңы де Голльдуң кандидатуразын барыын үзелдиг ЮНР («Чаа республиканы камгалаарының эвилели») партия деткип турар.

Партияның кескү ажылдакчызы болгаш Париж кавызының Иври Сюр Сен хоорайының даргазы болуп турар Марранны француз компартияның ТК-зының политбюрозу бодунуң кандидадынга депшиткен.

Париж университединиң бойлус эртемнериниң факультединиң деканы профессор Шатлениң кандидатуразын чөөн үзелдиг политиктиг организация—«Демократтыг күштерниң эвилели» саналдаан болгаш Францияның автономнуг социалистиг партиязы деткээн.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XIII сессиязы

НЬЮ-ЙОРК ,(СЭТА). Декабрь 13-түн кежээки пленарлыг хуралынга Кол Ассамблея бүрүн эргелер талазы-биле комитеттиң илеткелин чүүлдүгзүнүп көрген.

Венгр Улус Республиканың төлээлериниң бүрүн эргелеринге хамаарыштыр шиитпир үндүрбес деп Каттышкан Штаттарның комитетке дөгээн доктаалынга Венгрияның төлээзи шиитпирлиг удурланып саналдаан. Комитеттиң ындыг доктаалы АКШ-тың болгаш шериг блоктарының талазы-биле оон эвилелчилериниң социалистиг чурттарны өжээннешкек көөр политиказының ажык илерели болуп турар деп ол чугаалаан.

Албанияның, Болгарияның, Чехословакияның, Румынияның, Польшаның, Югославияның, Индияның болгаш Каттышкан Араб Республиканың төлээлери илеткелди оларның деткээни КНО-га КУР-нуң төлээлелгезиниң айтырыын болгаш Венгрияның төлээлериниң бүрүн эргелеринге хамаарыштыр Кол Ассамблеяның шиитпирин оларның төлээлериниң канчаар көрүп турарының өскерилгени ол эвес деп медеглээннер.

КУР-нуң КНО-га төлээлелгезинге хамаарыштыр Индонезияның, Бирманың, Марокконуң болгаш Камбоджаның төлээлери база шак-ла ындыг медеглелдерни кылгаш, Кыдаттың карачаңгыс дүрүм ёзугаар чазаа КУР-нуң КНО-га төлээлеттирген турар ужурлуу Улустуң төп чазаа болур дээрзин онзалап демдеглээн.

Бүрүн эргелер талазы-биле комитеттиң илеткелиниң дугайты ССРЭ-ниң төлээзи А. А. Соболев чүве чугаалаган.

Совет төлээлер ол илеткел дээш бадылаан, ынчалзажок, ол чорук КУР-нуң КНО-га төлээлелгезинге хамаарыштыр айтырыгны болгаш Венгрияның төлээлериниң бүрүн эргелеринге хамаарыштыр Кол Ассамблеяның шиитпирин ССРЭ-ниң төлээлери канчаар көрүп турарын өскерткени канчаарга-даа ол эвес деп А. А. Соболев чугаалаан. «Совет төлээлерниң бодалы-биле алырга, КНО-ну АКШ-тың политиказының эрге-ажыктарынга чагыртыр чоруктуң практиказын Кол Ассамблеяның чок кылыр болгаш Кыдаттың төлээлелгезиниң дугайында айтырыгда таарымча чок байдалды узуткаарының үези келген деп А. А. Соболев медеглээн. Ол утланыышкынга баштайгы базым кылдыр Кол Ассамблея хуу кижилерниң—чанкайшичи бөлүктүң агентилериниң бүзүреттирген эргелерин күш чок кылдыр санаан туруп болур ийик».

Венгрияның төлээлериниң бүрүн эргелеринге хамаарыштыр А. А. Соболевтиң медеглээни болза: «Венгрияның төлээлериниң долу чурумда турар болгаш КНО-нуң доктааттынган чурумунга дүүштүр бердинген бүрүн эргелерин чигзиниишкинге тургузарының кандыг-даа үндезиннери чок турган болгаш чок-даа. Ол төлээлер болза КНО-нуң хөй кезииниң дипломаттыг харылзааларны тудуп турары венгр күрүнениң карачаңгыс дүрүм ёзугаар чазаан төлээлеп турар Венгр Улус Республиканың чазаа венгр улустуң бүзүрелин болгаш калбак деткимчезин ажыглап турар».

Атомнуг радиацияның хөделир күжүнүң дугайында бирги комитеттиң резолюциязының төлевилелин удурланыышкын чокка бир үн-биле бадылааш, Кол Ассамблея октаргай делгемин ажыглаарының дугайында айтырыгның талазы-биле илеткелди көөрүнче шилчээн.

Совет Эвилелиниң төлээлекчизи А. А. Соболев сөс алгаш, Каттышкан Штаттар баштаан барыын талакы чурттарның резолюциязының ол илеткелде кирген төлевилели дугуржулганың чүүлү болбайн турар болгаш ол айтырыгны комитетке чугаалажып турарының үезинде янзы-бүрү төлээлерниң чугаалаан ниити хөөннерин болгаш күзелдерин илеретпейн турар деп медеглээн.

Комитетке бүгү чугаалажыышкынның үезинде Каттышкан Штаттар чүгле бодунуң тура-соруун албадап дөгээрин канчаар оралдажып турганын болгаш октаргай делгемин тайбың сорулгаларга ажыглаарының талазынга кады ажылдажылга дугайында чазактар аразының комитедин КНО-нуң эрге хемчээлдеринге тургузар дугайында Совет Эвилелиниң таарымчалыг саналынга чөпшээрежиринден канчаар ойталааның көргүскеш, А. А. Соболевтиң медеглээни болза: «Каттышкан Штаттарның саналдааны тускай комитеттиң ажылынга ССРЭ киришпезин бадыткаар кылдыр совет төлээлер төлээлеттирген, чүге дээрге ол комитеттиң составы чаңгыс талалыг шынар бүдүштүг болгаш ол чугула айтырыгны боттуг көөрүнүң эрге-ажыктарынга таарышпайн турар. Каттышкан Штаттарның саналдааны 18 чурттардан ол комитеттиң составында 12 олуттарны АКШ-тың шериг блоктарының киржикчилери чурттарга берип турар болгаш чүгле алды олуттарны—өске чурттарга—социалистиг 3 чурттарга болгаш 3 олуттарны—нейтральдыг чурттарга берип турар».

Ооң соонда Кол Ассамблея алжир айтырыг талазы-биле Политиктиг комитеттиң илеткелин болгаш резолюциязын чугаалажырынче шилчээн. Азияның болгаш Африканың 17 чурттарының резолюциязын Политиктиг комитет хүлээп алган турган, ол резолюция алжир улустуң хамаарышпас чорукка эргезин хүлээп, Алжирде дайынның үргүлчүлеп турары-биле холбаштыр дүвүреезинни илергейлеп база Алжирде амгы байдал делегейниң тайбыңынга болгаш айыыл чок чоруунга кыжаныышкын болуп турар дээрзин хүлээп көрген турган, ынчаарга таарымчалыг бадылаашкыннарның үштүң ийизин чыып албаан дээш ол резолюцияны Кол Ассамблея хүлээп албаан.

Резолюция дээш 35 төлээлер бадылаан, колонияларлыг болгаш олардан хамаарылгалыг чурттарның 18 төлээлери удур бадылаан, 28 төлээлер, колдуунда Латин Американың чурттары бадылаашкын үезинде дагалзаан.

Мынчангаш, колонияларлыг күрүнелерниң болгаш олардан хамаарылгалыг чурттарның удурланыышкынының хараазы-биле Кол Ассамблея Алжирниң улузунуң мурнунга бодунуң хүлээлгезин күүсетпээн.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XIII сессиязы бодунуң ажылын ооң-биле дооскан.

Француз болгаш англи эрге-чагыргаларының хайгааралында турар африкан чурт Камерунга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында чаңгыс айтырыгны көөрү-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязының XIII сессиязы бодунуң ажылын 1959 чылдың февраль 20-де дагын эгелээр

„Сибирь—чеди чылда“ деп ном

НОВОСИБИРСКИНИҢ ЧОГААЛЧЫЛАРЫНЫҢ ЭГЕЛЕКЧИ ЧОРУУ

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң материалдарын парлаан соонда, Новосибирскиниң чогаалчылар организациязының коллективинге чоокку чеди чылда Сибирьге чүү болурул дээрзиниң дугайында уран-чечен очерктер номун тургузар деп бодал төрүттүнүп келген. СЭКП-ниң XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистеринде Сибирьге хамаарыжыр контроль чурагайларының көргүзүп турары аажок улуг перспективалар чогаалчыларны сорук киирген.

«Сибирь—чеди чылда» деп номну үндүрер дугайында саналды Новосибирскиниң литераторларының партия хуралы чүүлдүг деп деткээш, РСФСР-ниң чогаалчылар эвилелиниң тургузукчу бирги съездизиниң төлээлеринге олар Москвага чоруп турарының үезинде Сибирьниң өске-даа крайларының болгаш областарының чогаалчылары-биле чугаалажып, ук номну тургузарынга киржиринче оларны чаланар деп дааскан. Москвага съезд дооступ билек, Новосибирскиниң, Омскиниң, Красноярскиниң, Якутскиниң, Иркутскиниң, Кемеровонуң, Магаданның, Читаның чогаалчылары чаңгыс черге чыыттаннар. Олар новосибирскилерниң эгелекчи чоруун чүүлдүг деп көргеш, коммунистиг тургузуушкунуң Сибирьге чеди чыл иштинде сорулгаларын болгаш чорулгазын уран-чечен, база тодаргай кылдыр көргүзер коллективтиг уран-чечен чогаалды тургузарынга киржир бис деп күзелин илереткен.

Чүве чугаалаан бүгү-ле кижилер Сибирьниң чаа эң улуг тудугларының, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының эртем хоорайжыгажының, Транссибирьниң нефть дамчыдылгазының, металлургияның үшкү сууруунуң болгаш өскелерниң-даа дугайында уран-чечен очерктерни чогаадып бижиириниң чугулазын айыткан. «Алмаастыг республика» дугайында очерктерни Якутияның чогаалчылары бижиир, чаа хоорайлар болгаш тудуглар дугайын Иркутскиниң литераторлары, алдын уургайларының дугайын Читаның чогаалчылары бижиир болгаш оон-даа өске.

«Сибирь — чеди чылда» деп номну Октябрьның 42 чыл оюнга холбаштыр Новосибирскиге үндүрер деп шиитпирлээн.

(СЭТА).

Ленинградтың этнографтарының болгаш археологтарының ажыдыышкыннары

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының этнография институдунуң Ленинградче ээп чанып келген экспедициязы оккиф болгаш бурунгу түрк үезиниң археологтуг тураскаалдарының чаа хевирлерин илереткен. Ол экспедиция профессор Л. Потаповтуң удуртулгазы-биле Тыва автономнуг областың кижи чедери берге черлеринге: Бай-Тайга районга болгаш Кара-Хөлдүң чоогунга—Даг-Алтай автономнуг область-биле кызыгаарлажып турар черлерге ажылдап турган. Далай деңнели-биле алырга, барык-ла ийи муң метр бедиктер турар ол бедик дагларлыг районнарга шинчилелдерни бир-ле дугаар чорудткан. Ол дег ырак районнарда сууржуң чорукче шилчип турар тываларның дугайында, ол черниң колхозтарының быжыгып турар экономиказының дугайында, тус черниң чурттакчыларының культуразының болгаш амыдырал-чуртталгазының дугайында үнелиг материалдар база-ла чыып алдынгылаан.

Институттуң база бир экспедиция бөлүүнүң Енисейниң ортаа агымынга чоруткан ажылдары сонуурганчыг болуп турар, ында бурунгу улус — кеттер чурттап турар; бистиң чуртувуста ол националдың 800 четпес төлээлекчилери бар болуп турар. Алдынган материалдар кеттерниң тывылганының дугайында амдыгаа чедир-ле тодаргай илереттинмээн айтырыгларны өөренирinge дузалаар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының материалдыг культураның төөгүзүн өөренир институттуң тус черде салбырының эртем хуралынга ленинградчы археологтарның Дона-Ростовтуң чоогунда Бобяков хоорайжыгажын өөренир талазы-биле ажылдарының түңнелдерин чугаалажып көрген. Төөгү эртемнериниң кандидады С. Капошинаның удурткан экспедициязының киржикчилери чес-холадан балды кудар ховар дээш шуткулга хевирин, бистиң үевистиң баштайгы чүс чылдарының (ынчан Адаки Донга сарматтар чурттап турган) материалдыг культуразының тураскаалдарын тыпкылаан. Барыын Европаның роман уктуг чурттарының мастерскаяларынга белеткээн хүлер каасталгалар, Биче Азиядан сөөртүп әккелген оттук-даштан кылган херекселдер, ак-көк шаажандан кылган египет сагыыннар болгаш өске-даа хөй-хөй чүүлдер база тывылгылаан.

Тоолда чүве дег кедергей улуг оол

ЧИМКЕНТ. (СЭТА). 1955 чылдың февральда Каратас машина-трактор станциязының бызаңчызы Миңдула Нигматуллинниң кадайы чээрби дөрт харлыг Зайнаб ийиги оол божаан. Ону Миргалим деп адап алганнар. Оол хелчок улуг болган болгаш 7 килограмм 200 грамм деңзилиг болган.

Ол ам төрүттүнге-ле 3 хар 9 чартык ай бооп турар. Ооң деңзизи — 50 килограмма—бодунуң аваазының деңзизинден бүдүн чартык килограмма аартай берген.

Тоолда чүве дег кедергей улуг оол ховар дээн угааннныг болгаш күштүг кижи бооп турар. Бир пуд аар чүвени ол ийи холу-биле шоолуг күш үндүрбейн көдүрүп турар.

Редактор Н. С. ШОЙГУ.

КИНО

„Онза даалга“

Хамааты дайынның кадыг-дошкун чаңныктыг чылдарында аныяк совет республика даштыкы интервенцияның болгаш иштикиниң контрреволюциязының калчаалыг халдаашкыннарын эрес-маадырлыы-биле чылча шаап турган. Дайзыннарның шериглеринге тур ажелеттирген национал улустарны хостаарынга дузалажыр дээш Кызыл шеригниң кезектери узук-соксаал чок чоруп тургулаан.

«Ашхабад» кино студияның үндүргени «Онза даалга» деп уран-чечен, өңнүг чаа кино ындыг демиселдерниң бирээзинге тураскааттынып турар. Бо кино болза хамааты дайынның үезинде ак шериглерниң кезектеринге болгаш англи ажелекчилерге удур түркмен улустуң акы-дуңма улуг орус улус-биле кады чоруткан маадырлыг демиселиниң, оларның шаандан бээр ханы тудуш улуг найыралының дугайын чугаалап турар.

...Мурнунда «Советтерниң эрге-чагыргазы дээш» деп кескү кылдыр бижип каан демир орук-биле бир эшелон Кызыл шериглер Каспий чоогунуң фронтузунга дузалажыр дээш бар чоруурлар. Кол чугула чүве дайзынның планын билип алыры турган.

Ол дугайын дивизия командири орук дургаар бодап кээр болгаш ооң сагыш сеткили бичии-даа оожургавас. Бирде черге чоруп олура түркмен-кызыл шеригжи Алты Мергеновтуң (ролюнда артист А. Бараев) революция мурнунда хаанның шеригниң каржы дерзии дивизиязынга шериг албаны эрттирип турганының дугайын сактып кээр. Ооң соонда Мергеновту дивизия командири бодунга келдиргеш, чугаалажып көөрге, ол мурнунда полковник Савицкийниң кезээнге албан эрттирип тургаш, крест орден-биле шаңнатканы билдине бээр. Ынчаарга полковник Савицкий англи интервентилерге деткиткеш, туркменияда ак шериглерниң элээн каш кезектерин командылап турар. Ынчангаш дайзыннарның планын билип алыры-биле олче Мергеновту чажыды-биле ажылдадып чорудары таарымчалыг апарган. Ол харыысалгалыг онза даалганы күүседирин Алты Мергеновка дааскаш чорудар.

Англи шериглерниң төлээлекчизи Джонсон ак гвардейжи отрядтың командири Савицкийге кызыл шериглерге удур дайын чорудулгаларының планын дамчыдып берип турар. Ол үеде Мергенов аңаа чедип келгеш, Савицкийниң адъютантызы апаар. Савицкийниң штаавынче Кызыл шериг кезектери бодунуң чажыт хайгыылчызын чорутканы Джонсонга билдине берген болгаш ол дугайын полковникке шыңгыы сагындырар. Мергенов дээрге шуут бистиң киживис дээрзин Джонсонга Савицкий бүзүредир. Чүге дээрге ол мурнунда хаанның шериинге албан эрттирип турда аңаа офицер атты, шаңналды генерал Корнилов болу тывыскан.

Ак шериг кезээниң хоорайже кирип келгенинге буржуазияның төлээлекчилери, тус черниң байлары аажок өөрүп, «амы тынывыс камгалакчылары» деп байырлап хүлээп ап турарлар. Ынчалзажок күш ажылчы чон, ылангыя ядыы түркменнер оларны көөр хөөн чогу-биле уткуур. Хоочун большевик, чажыт революстуу Лемчук хоорайже кирип келген ак-шериглерниң аразында Алты Мергеновтуң чоранын эскерип каар. Ол дээрге ооң кончуг эңнүү—өлүп калган Алтының оглу.

Бо черле канчап мынчап барды деп айтырыг ону элдепсиндирип турар. Лемчук ону чаңдыр таныш турарым чадавас деп бодап каар. Ынчалзажок ооң уруу Наташа ону чаңдыр таныыр аргажок. Чүге дизе, Алты Мергенов биле олар бичиизинден кады өскен болгаш бот-боттарынга ынак чораннар. Чүгле дайынның үржүүндан олар чарылган, Алтының чагаазы үр үеде келбээн. Ынчалзажок оларның кайызы-даа каван бир шагда ужуражырын күзеп чораннар. Ам ужуражып келзе-ле Алты мырыңай ак гвардейжи апарган. Наташа аңаа хомудааш шуут ыглаптар болгаш бичиизинде ооң-биле кады ойнап, хөглеп эскениниң бодап кээр. Наташаның ол бодалдары база кинога көстүр.

Хоорайже шургуп кирген ак гвардейжилер, тус черниң буржуазиязы-биле кады боттарының туружун быжыглап, кара туразында ажылдап турарлар. Ооң-биле холбаштыр Лемчукка удурткан чажыт демиселчилер, партизаннар дайзынга күштүг халдаашкынны таварыштырар дээш белеткенип, кызыл шериг кезектери-биле харылзааны тудуп турарлар.

Бир хүн дой довурактан кылган савалар садар садыгжыгаштың адаанга Лемчуктуң удуртулгазы-биле чажыт демиселчилер хурал кылырлар. Аңаа хоорайда болуушкуннарның болгаш Алты Мергеновту чок кылыр бе азы канчаарыл дээрзиниң дугайын чугаалажырлар. Чүге дээрге, Алты чажыт ажылда хөй-хөй большевиктерни билир болгаш оларны кандыг-даа үеде айыылга таварыштырып болур. Чамдык кижилер ону өлүрүп каар деп саналдаар, ол саналга чүгле Наташа удурланып үнер. Алты ынчаар өскерлип, дайзын болу бергенинге ол бүзүрексевейн турар. Хурал доозулбаан турда Мергенов аңаа чедип келир. Бажыңының ээжиинде даңнылдың тускай медээзи-биле чажыт демиселчилер чаштына бээрде, чүгле Лемчук артып каар. Мергенов кирип келгеш:

— Кызыл Армияның штавының онза даалгазын күүседири-биле силерде келдим, Трофим Данилович— дээрге, Лемчук өгезинде элээн үр бүзүревес. «Чажыт адыңар кымыл?» деп айтырарга «Онза даалга» дээрге, чүгле ынчан ооң-биле чугаалажып эгелээр болгаш Алты Мергенов большевиктерниң чажыт даалгазы-биле ак гвардейжилерниң штавында ажылдап турары билдине бээр. Амдызында ону Лемчуктан өске кым-даа билбес ужурлуг. Алтының баар бажыңынга Кара Мирза деп бай кижи чедип кээрге, ооң авазы аңаа чажыт большевиктерниң кайда турарын чулчуруп бериптерде, Лемчук болгаш ооң чамдык өөрү туттурар.

Тус черде партизан отрядының удуртукчузу үстүнде болган чорукту Мергенов үүлгеткен деп билгеш ону өлүрүп каар дээш чедип кээр. Ынчан ол келген кижиге бүгү байдалды тодаргай чугаалааш, Савицкийниң штавындан оорлап алганы чажыт бижикти Кызыл Армияның штавынга дамчыдары-биле ол хүлээдип бээр. Ооң соонда Алты кызыл шериглерниң талазында дээрзин Наташа база билип каар.

Удаваанда Савицкий-биле Джонсонуң сейфинден дайын чорудулгаларының планы читкени билдине бээр. Ону кым оорлааныл, разведка начальниги Кадырханов-биле Мергеновтуң кайы бирээзи кызыл шериглерниң чажыды-биле чорутткан кижизи ол деп олар каразып турар. Ол өйде Кадырханов чажыт большевик Лемчукту байысаалга өйүнде саңдайга шыпшыр шарыттынгаш кара бажыңдан хостап чорудупкан деп Савицкийге Мергенов дыңнадып кээр. Ол чорук Алтының оон ыңай ажылдаарынга база аңаа каразыыр чорукту улам чиигеткен. Херек кырында Лемчукту ол боду кажар арга-биле хостап чорудупкан.

Үр болбаанда Кызыл Армияның кезектери удавас хоорайже чаза таварып кирер ужурлуг апарган. Ол тулчуушкунга улуг ужур-дузалыг көвүргүнү дайзыннар кандыг-даа үеде чаза депсип болур. Ынчангаш Лемчукка баштаткан отряд ону камгалап турган. Көвүргүнү чок кылыр дугайында дужаалды полковник Савицкий түркменнерден тургустунган национал полкка берген. Ынчалзажок офицер Алты Мергенов бодунуң чаңгыс чер чурттуг өөрүнге чеде бергеш, оларны Кызыл Армияның талазынче кирер кылдыр сургап аптар. Ооң соонда ак гвардейжилерниң удурланыышкыннарын ойтур шапкан. Хоорайже кызыл шериглерниң кезектери чаза таварып киргеш, ону хостаар. Алты Мергенов онза даалганы ынчаар күүседир. Эгезинде аңаа онза даалганы берген дивизия командири шериглери-биле кады аңаа дуза чедирип чедип келир болгаш база катап ужуражы бээрлер.

Кинону эгезинден төнчүзүнге чедир көрүкчү улуг сонуургал-биле көөр. Ооң-биле холбаштыр чамдык болуушкуннарны бодап кылып каан дег. Чижээ, Мергеновтуң чажыды-биле әккелгени бижикти олбо кижилерге дамчыдар черлерде серемчилел кошкак ышкаш сагындырар болгаш тулчуушкуннар өйүнде аъттардан аңдарылган чамдык кижилер база-ла шынныг эвес. Ындыг шоолуг эвес четпестер бар болзажок, бо кино акы-дуңма эвилелдешкен республикаларның кино студияларының кылып үндүргени эң эки киноларының бирээзинге кирери чугаажок.

Ш. САЛЧАК-ООЛ.

ПАРОТИТТИ НЕПТЕРЕТПЕҢЕР!

Паротит деп адаар боостаа болгаш кулак арты ыжар аарыг — халдавырлыг аарыг болур

Ооң колдуунда-ла 5-тен 15 хар назылыг уруглар аарыыр.

Ол аарыг чугаалажыышкын үезинде чарааның чаштаанындаа нептерээн микробтар уламындан халдаар.

Ол аарыгдан уругларыңар аарый берзе, ону тускай өрээлге чыттыргаш, 21 хонуктуң дургузунда кадык уруглар-биле кады ойнатпаңар.

Анаа хамаарышкан-на идик-хептерни, аяк-савазы болгаш дүжүк аржыылдарын хайындырып тургаш чуңар.

Ада-иелер! Боттарыңарның уругларыңарны кичээнгейлиг хайгаараңар. Бир эвес оларның шаг-шинээ, чем чиир хөңнү чок апаар болгаш кулактарының кайы-даа талаларының бестери ыжа берзе, доп-дораан эмчиге чедиринер.

Санитар-чырыдыышкынның Тыва область Бажыңы.

ОБЛАСТЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНДА

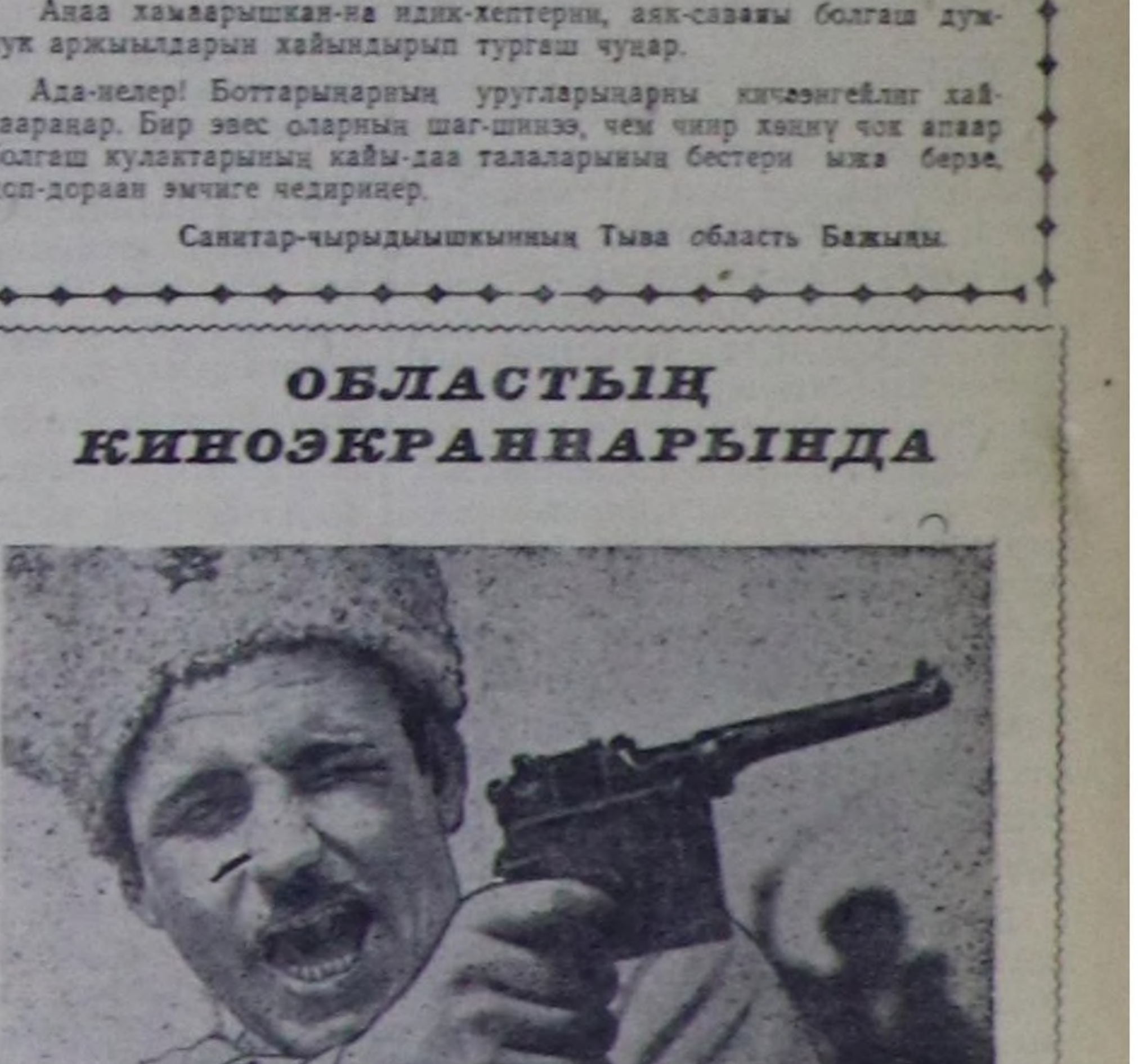

ДЕП КИНО ҮНҮП ТУРАР.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 3 — 62, редакторнуң оралакчызының, иштики информация килдизиниң 3 — 88, харыысалгалыг секретарьның, культура болгаш амыдырал килдизиниң 4 — 98, партийжи амыдырал, пропаганда, үлетпүр болгаш транспорт, көдээ ажыл-агый килдистериниң 3 — 68, чагаа килдизиниң база бухгалтерияның 3 — 65.

ТО—01161

Культура эргелелиниң типографиязы.